
JOAQUIM MARTÍ MESTRE

**CONTACTE LINGÜÍSTIC ENTRE
EL CATALÀ I EL CASTELLÀ A LA
VALÈNCIA DELS SEGLES
XVIII I XIX**

1. EL CONTACTE LINGÜÍSTIC

En l'estudi del contacte lingüístic ocupa un lloc especial l'obra d'U. Weinreich *Languages in contact* (1953), que va suposar la inserció definitiva dels problemes de la interferència lingüística en l'àmbit de la sociolingüística. Weinreich assenyalà la intervenció en aquest fenomen de factors estructurals (lingüístics) i no estructurals (extralingüístics), i fou el primer a formular-los explícitament.

Un altre fet situat dins l'àmbit del contacte lingüístic és el canvi de codi («code switching»), que cal diferenciar de la interferència. Mentre que aquesta suposa la introducció d'elements forasters (de la llengua font) en la llengua receptora, aquest fenomen manté els dos codis separats (cf. J. J. Gumperz, 1992: 66; Ll. Payrató, 1985: 70-71; K. Rotaetxe, 1990: 105-106). Gumperz (1992: 68) addueix una altra distinció, basant-se en la significació conversacional del canvi de codi:

Whereas borrowing is a word and clause level phenomenon, code switching is ultimately a matter of conversational interpretation.

A més, a diferència del que ocorre en la interferència lingüística, el canvi de codi no indica un coneixement imperfecte del sistema gramatical en qüestió, fet que duria

el bilingüe a recórrer per necessitat a una altra llengua, sinó que és un recurs discursiu generador d'inferències conversacionals (cf. J. J. Gumperz, 1992: 64-65, 97; R. Wardhaugh, 1992: 130-131). Amb tot, en la pràctica sempre hi ha casos particulars on no és fàcil decidir-se si han de ser interpretats com a interferències o com a canvis de codi (J. J. Gumperz, 1992: 68; Ll. Payrató, 1988: 153). En l'estudi del canvi de codi s'ha donat gran importància a les funcions comunicatives del fenomen. En aquest sentit, Gumperz (1992: 59-99) veu el canvi de codi com una estratègia discursiva.¹ Aquest autor esmenta i exemplifica sis funcions conversacionals del canvi de codi, les quals, encara que sense exhaurir-los, il·lustren alguns dels usos més comuns de la commutació de codis:

1) Citacions: quan les parts commutades es corresponen amb citacions, en estil directe o indirecte.

2) Canvis en funció del destinatari: quan el canvi serveix per a dirigir el missatge a un d'entre diversos destinataris possibles.

3) Interjeccions.

4) Reiteració: quan es repeteix un missatge en un codi diferent, bé literalment o amb alguna modificació. Aquestes reiteracions poden servir per a clarificar el missatge o, simplement, per a amplificar-lo o emfasitzar-lo.

5) Qualificació del missatge.

6) Personalització versus objectivització. En aquest grup inclou diversos fenòmens estilístics i semàntics. L'ús d'un codi o l'altre indica una major implicació o una major distància respecte al tema o al parlar.

Ll. Payrató (1988: 154-156), centrant-se en l'estudi del català col·loquial, diu que l'ús alternat de llengües o varietats pot obeir a causes força diferents. I, a aquest respecte, cita com a factors condicionants de l'alternança l'expressivitat, el joc lingüístic, els interlocutors, els temes i les citacions.

Encara que la major part d'investigacions s'han fet sobre la llengua parlada, el fenomen del canvi de codi també es pot estudiar en la llengua escrita, com veurem en els col·loquis valencians. K. Rotaetxe (1990: 106) indica que algunes obres literàries utilitzen la commutació de codis amb funció estilística i que en alguns gèneres la commutació amb el llatí pot fer-se per afany de precisió o per mostrar coneixements de la cultura clàssica i adhesió a aquesta.

Alguns autors usen també el concepte de barreja de codis («code mixing»). La seua diferència respecte al canvi de codi pot veure's com una qüestió de graus, fent referència a una combinació més íntima de les llengües en contacte. En aquest sentit, Ll. Payrató (1985: 72-73; 1988: 153-156)² la fa servir en relació als casos en què “pot resultar francament arbitrari parlar de predomini de l'una o l'altra llengua”. El concepte de barreja es pot aplicar també a aquells casos en què s'usen indiscriminadament dues o més llengües. Així, en els sainets valencians del segle XIX, de

SCIPEDIA

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

(1) Cf. L. Milroy (1995: 193). En aquesta línia de treball, S. Gal (1988: 274) assenyala que "l'alternança de codis és una estratègia de conversació que s'emptra per a establir, creuar o destruir barreres entre grups; per a crear, evocar o canviar relacions interpersonals amb els seus drets i deures" (ap. R. Wardhaugh, 1992: 125). Altres autors, com S. Poplack (1980, 1981), s'interessen bàsicament per les restriccions lingüístiques (fonamentalment universals) en els patrons del canvi de codi (cf. L. Milroy, 1995: 192).

(2) Algun autor, com C. W. Pfaff (1979), utilitza la mescla de codis com a terme general per a recobrir els camps del canvi de codi i de la interferència.

(3) Cf. J. J. Gumperz (1992: 60) que anomena aquest fenomen *canvi de codi conversacional*, i el diferencia de la diglòssia. R. A. Hudson (1981: 66-68) parla a més del *canvi de codi situacional*, que correspon, de fet, a la diglòssia, i del *canvi de codi metafòric*, on l'ús d'una determinada varietat depèn del tema, fet que també es pot considerar com un tipus de diglòssia (cf. B. Montoya, 1986 c: 16). També emprava aquesta terminologia R. Wardhaugh (1992: 131).

(4) Citem, per exemple, els treballs ja clàssics de Ll. V. Aracil (1986), R. Ll. Ninyoles (1980, 1988) i F. Vallverdú (1980). Més recentment han rebut també l'aten-

vegades, més que de canvi de codi seria més convenient parlar de barreja indiscriminada de les dues llengües: "Esta tarde / parese que quieren dar / una corrida. Déu fasa / que no l'hachen convoyat / al meu Diego! Hase tres horas / l'enviaren a cridar, / y cuando él tarda, sospecho..." (I, 578), "Lo mateixet me pasaba / cuant yo era fadrí, recatso! / Tres meses, dia per dia, / estuve yo relinchando / por la calle de mi novia, / sin desirle ni un vocablo. / Tot era u-ja-ja-ja-jay, / y venga arriba y abaco, / nomás haciendo el butoni. / Ya li havia vist els nasos / y anaba a parlar-li, adiós! / com un embolic de esparto / se me ponía aquí un ñugo! / Si no és per mon tio Tano, / que al fi mos va encabotar, / a mi ni en un sacatrapos!" (I, 296). També en les *Memòries curioses* (1609-1651) de mossèn Vicent Torralba es produeix una "barreja indiscriminada" del català i del castellà, que A. Ferrando (1995: 43-46) explica per l'actitud castellanitzadora de l'autor en particular i de la jerarquia eclesiàstica valenciana en general.

El concepte de canvi de codi, encara que en sentit ampli es refereix a l'ús alternat de dues o més llengües en un mateix acte comunicatiu, tal com l'hem anat interpretant és diferent de la diglòssia. Mentre que en aquesta l'alternança de codis depèn en gran part del tipus de situació, en relació amb diferents classes d'activitats o amb diferents categories de parlants, no ocorre així en el canvi de codi al qual ens referim.³ El fenomen de la diglòssia, així com el conflicte lingüístic i la substitució lingüística («language shift») s'expliquen també dins del marc sociolingüístic del contacte de llengües. Aquests fenòmens han rebut una notable atenció entre els investigadors (cf. Fishman, 1988: 135-180; Mollà-Viana, 1991: 16), en canvi, d'altres prefereixen diferenciar entre substitució lingüística, "el resultat de la superposició d'una llengua sobre un àmbit que abans ocupava una altra", i desplaçament, quan només té un àmbit parcial (B. Montoya, 1986 b: 117).

2. INTERFERÈNCIA LINGÜÍSTICA

Un aspecte ben interessant en la història de la llengua catalana és el seu contacte amb altres llengües. Entre aquestes relacions lingüístiques destaca, per la seua intensitat i durada, el contacte amb el castellà. Durant l'Edat Mitjana, des de ben avançat el segle XIV en què es manifesta per primera vegada en els textos, el contacte entre aquestes dues llengües, de caràcter bidireccional, és el normal de dues llengües veïnes i de les relacions humanes existents. A partir del segle XVI, amb l'increment progressiu de la pressió castellanitzant, l'equilibri es trenca a favor de l'espanyol, el qual compta amb el suport polític i econòmic de Castella. Els segles XVIII i XIX marquen, en aquest sentit, un dels períodes de major influència de castellanismes,

afavorits per la pèrdua de les llibertats nacionals. Tanmateix, com diu G. Colon (1967: 199, 237), la influència del català sobre el castellà mai no arribà a interrompre's.⁵

El present treball s'ubica en el marc de l'interès suscitat per part de diversos filòlegs per l'estudi de la llengua catalana durant els segles XVI a XIX,⁶ època tradicionalment poc beneficiada per l'interès filològic, però que darrerament està essent objecte d'una major atenció. Un dels aspectes més significatius d'aquest període és precisament el contingent de castellanismes absorbits per la nostra llengua. Ja J. Rubió i Balaguer (1956: IV, 532) assenyalava que "debería estudiarse esta castellanización tanto en la sintaxis como en el vocabulario, que es donde resulta más detonante". R. Aramon (1973: 67) subratlla el "nombre extraordinaire de barbarismes" de les obres catalanes d'aquell temps, i es pregunta sobre el grau i la rapidesa de la penetració d'aquests elements castellans.

Tot i que és un camp encara obert, que demana la confecció d'un estudi en profunditat, comptem amb alguns treballs sobre castellanismes del català d'aquesta època. A més de les referències que es poden trobar en les edicions i estudis lingüístics de textos, disposem d'algunes monografies, com les de R. Eberenz (1977), de J. Corbera (1985), de Ll. Alpera (1981) i de J. Martines (1993), totes quatre centrades en el lèxic.⁷ Mentre R. Eberenz s'interessa sobretot per la motivació dels manlleus i tracta d'esbrinar els mecanismes de la interferència lèxica, J. Corbera dirigeix la seua atenció especialment a avaluar quantitativament el procés cronològic de la interferència a Mallorca entre els segles XVI i XVIII. Ll. Alpera, per la seua part, centra l'atenció

de finals del XIX, aplicant l'esquema de les modalitats semàntiques usat per R. Cerdà (1967) en el seu estudi sobre la interferència lingüística al Camp de Tarragona. I J. Martines s'ocupa de la interferència castellana en la lexicografia valenciana del segle XIX, en particular en el *Diccionario valenciano* de Josep Pla.

L'altra cara d'aquest contacte lingüístic, la interferència del català sobre el castellà, ha rebut una menor atenció,⁸ i menys encara durant el període anomenat tradicionalment de "Decadència", possiblement perquè generalment es pensa que la direcció de la interferència va de la llengua més prestigiosa a la de menor prestigi. Ara bé, també es pot realitzar en sentit oposat, com han demostrat diverses investigacions (cf. J. L. Blas Arroyo, 1993: 39-40). En el cas de la nostra llengua, segons ho ha corroborat G. Colon (1967), el català continuà transferint mots al castellà fins i tot durant aquest temps. A més, cal tenir en compte la varietat no nativa del castellà parlada en determinades situacions pels catalanoparlants, sense tenir una competència suficient en aquesta llengua, apresada –mal apresada, diríem– només d'oïdes i en ocasions esporàdiques. Per això, aquesta varietat castellana es caracteritzava per un elevat grau d'interferència del català.⁹

ció d'altres investigadors, com M. Pueyo (1991).

(5) Per a una visió històrica dels castellanismes del català, vegeu també J. Bruguera (1986: 66-72).

(6) Autors com R. Aramon (1973: 66-67), J. Colomina (1987: 53), G. Colon (1967: 205; 1977: 22), R. Eberenz (1977: 205, 220-221) i J. Solà (1991: 52) reivindiquen la necessitat i l'interès de l'estudi de la llengua d'aquest llarg període cronològic.

(7) Eucara que d'una època immediatament anterior, M. A. Cano Iborra (1993) s'ocupa de la interferència del castellà a Elx durant el segle XVII.

(8) G. Colon (1967: 199, 237) indica que el tema dels catalanisms del castellà és un punt encara ben poc estudiat.

(9) Un cas també a considerar, encara que en posem molt menys fonts d'aquesta època, és el català parlat pels immigrants. En un sainet d'Antoni Roig i Civera (1877: 256) trobem la parla suposada d'un veí de València natural de Rubielos de Mora. Es caracteritza per la barreja indiscriminada. Heus-ne ací una mostra: "El doloret de esta pierna / està señalando vent, / y com tenim luna nova, / el bras dice no puc més. / En fer-me mal l'espino, / posa terra al bancalet: agua segura!".

No falten alguns filòlegs que han subratllat l'interès de conèixer com era aquell castellà parlat pels catalanoparlants i fins on arribava la influència de llur llengua nadiua, sense que se n'haja fet encara, però, cap estudi en detall. E. Casanova (1987: 311) assenyala que

un tema totalmente inexplorado de la historia lingüística valenciana es el estudio de las fases, mecanismos, dificultades e interferencias lingüísticas producidas en el largo proceso de adquisición del castellano por los catalanohablantes valencianos, así como la descripción de los sistemas lingüísticos resultantes por el contacto entre la lengua materna y la aprendida.

G. Colon (1967: 202-204) ja va indicar la conveniència de l'estudi desapassionat del problema del castellà en terres catalanes. Un dels vessants que Colon assenyala és precisament el castellà parlat pels nadius.¹⁰ T. Mollà i A. Viana (1989: 181) destaquen la varietat mixta, que ells consideren “una mena de crioll”, parlada al segle XIX pels valencians, entre els quals el castellà esdevenia la llengua corrent. Recorden que tant aquesta com altres varietats mixtes del segle passat encara estan per estudiar. J. L. Blas Arroyo (1993: 39-40), a un nivell general, també és de l'opinió que la interferència en la direcció de la llengua menys prestigiosa a la de més prestigi ha estat massa menyspreada, i, en concret, s'ha realitzat molt poca investigació sobre la possible influència de les altres llengües peninsulars sobre el castellà de les diferents àrees geogràfiques. R. Eberenz (1977: 210), encara que només té en compte la interferència del castellà sobre el català, no deixa d'indicar que també seria interessant “de saber com parlava el castellà un home com el nostre autor [el Baró de Maldà]”. A. Mas Miralles (1993 a: 95) en l'estudi sociolingüístic d'un sànet de Santa Pola del segle XIX indica breument alguns casos d'interferència fonètica i morfològica sobre el castellà, “ja que alguns personatges del sànet parlen castellà”. També J. Corbera (1985: 97-102), després d'assenyalar el desconeixement general del castellà per part del poble mallorquí, fins a la darrerïa del segle XIX, inclou una breu mostra del castellà parlat a l'illa al segle XIX. B. Montoya (1986 c: 245, 260-263) estudia alguns catalanismes morfològics i lèxics en documentació castellana de l'antiga Governació d'Oriola dels segles XVII i XVIII. També en les comèdies de Lope de Rueda apareïxen valencianismes, que són atribuïts a la intervenció de Timoneda (F. González Ollé, 1978-80).

I és que, efectivament, en una època d'elevat analfabetisme i amb un ensenyament molt deficient, les dificultats dels catalanoparlants de les classes baixes i mitjanes per expressar-se, i fins i tot per entendre, el castellà eren evidents. Ja hem fet referència a la situació a Mallorca; també al Principat les capes populars tenien dificultats evidents amb aquesta llengua, que parlaven amb un índex elevat de catalanització.¹¹ Els testimonis valencians dels segles XVIII i XIX confirmen que aquest era un

(10) G. Colon situa aquest estudi, com els altres relatius al castellà parlat en terres catalanes, només en un pla sincrònic, quan, com estem assenyalant, el problema dels catalanismes del castellà parlat al nostre domini lingüístic no es pot dissociar de la perspectiva diacrònica, car no és un fenomen merament actual.

(11) Vegeu R. Eberenz (1977: 207) i P. Marcet i Salom (1987: I, 355, 366; II, 110).

fenomen general en el domini lingüístic català. E. Casanova (1987, 1987-89) en cita testimoniatges de gramàtics i lexicògrafs valencians. També en els col·loquis i sainets, on es reflecteix amb prou detall la situació sociolingüística del moment, a més de la informació que ens ofereix l'estudi intern de la varietat del castellà emprada, trobem altres testimonis en aquest sentit.

Comencem amb algunes mostres sobre les dificultats per expressar-se en castellà:

“-Calla, venen des de allà / barbarisant. *Santo Dios!* / -Trenquen un chavet d'a dos / en cada castellanà!” (J. Colom, 1881: 18).

“Ma muller està tallant *el castellano* en corbella” (J. Ovara, 1881: 15).

Aquesta varietat fortament catalanitzada del castellà provoca el riure dels mateixos valencians: “*Ahora han ponido tartana, / y a mi me dan una risa / si con castellano hablan*” (J. Balader, 1871 b), “si parle en castellà, / diré trenta mil machades, / y tots de mi se ruran” (M. Civera, 1820: 86). I pot arribar a ser difícil de comprendre per als castellans, com el marquès castellà que visita Sueca, el qual, a pesar dels esforços de les dones del poble per fer-se entendre en aquesta llengua, confessa que “habla[n] de manera tal / que yo no entiendo ni jota” (J. Martínez Vercher, 1865: 15).

Una altra mostra de la falta de naturalitat en l'expressió castellana dels valencians són els casos en què la mateixa inseguretat en el domini d'aquesta llengua els duu a expressar-se amb termes excessivament rebuscats i afectats, triats només per la seua eufonia o efectes sonors, però, inadequats, de fet, als assumptes tractats, cosa que no passa desapercebuda als altres personatges. Un cas, encara que no l'únic, és el de Baltasar: “*¿Qué quiero probar... / -No cargue usted d.él masa, / que es muy indómito*” (Escalante, I, 161).¹² “¿Qué hase usted ahí tan sólido?” (I, 158), “*Repare, don Federico, / que mi mujer está empírica*” (I, 163), “¿Ah!... Ya desía / yo que era así... muy... *intrínscico*” (I, 144). Un dels personatges, referint-se a la seua manera de parlar en castellà, diu: “*Pués vosté que.n castellà / solta uns termes del dimoni*” (I, 137), i un altre, amb certa compasió, davant un comportament vist com a ridícul: “*Vol callar? / Llixca, tio Baltasar, / y no fasa més el ase*” (I, 163).

Les dificultats dels valencians per entendre correctament el castellà són també aprofitades com a recurs humorístic per part dels autors, però sens dubte responien a una realitat.¹³

A la segona meitat del segle XVIII, els petimetres valencians, membres de la classe alta acomodada,¹⁴ seguidors a ultrança de les modes i costums procedents de Madrid, per als quals l'ús del castellà era un signe de distinció i de modernitat, devien començar a tenir l'espanyol com a la seua llengua habitual, tot i que, segons els testimonis dels col·loquis, en posseïen encara una competència defectuosa. Així s'expressava Carles Leon en la conclusió del retrat burlesc dels petimetres: “*De modo que, fets y drets, / pareixien uns papagalls, / tan tiesets, petimetrets, / y tan, tan resalats, / que a penes toquen en terra, / sempre cantant y ballant, / tornejant la bengaleta, / y parlant en*

(12) A partir d'ara en les peces d'Escalante citem només amb el núm. del volum i la pàgina, ometent el nom de l'autor.

(13) És sovint font de malentesos: “sempre em dia: «¡Valencià, / eres tu muy bien fornido! » / «Fornir? No. Yo, al seu manar, / soy labrador de la huerta / que llaman de Campanar»” (Segona part de *Cento el Cabut y Tito Bufalampolla*, València, pàg. 3). No és rar que el castellà no comprès es confonga amb altres llengües (grec, francès...) “*Ramon: -Si no m.engaña la pinta, / tu debes sufrir... tu rostro / respira melancolia... / Masià: -Melan... com? Home, no parle / en fransés, yo sóc de Alsira*” (PÀG. Castillo, 1870: 13) “*D. Fulgencio: -Y en verdad que lo gentil / y donoso de tu talle, / tu gracejo y tu cariz, / harían la pesadilla / de entrambos secos allí. / Chimeta: -Si l'antenc, que ma hapotequen. / Nelet: -Yo tampoc sé lo que diu. / Chimeta: -Si vol que li hu cante clar, / que en tot lo que hasta ara ha dit, / com parla apresada y en grec, / no ma ha pogut aclarir*” (J. Balader, 1862, I).

(14) C. Martín Gaité (1981: 73) qualifica els *petimetres* com a “jóvenes de familias ricas, aun cuando no necesariamente aristocráticas”.

(15) *Els dos besons Nelo y Quelo, Eràclito y Demócrito del present sigle, per lo terme, pués Nelo plorant y Quelo rient, pasen les nits toledanes tractant y cotejant els temps pasats en lo present estat de les coses del poble en general*, segona part, Madrid, Manuel González, 1787, pàg. 2.

(16) Amb el temps i els progressos de l'educació castellana els catalanoparlants anaren familiaritzant-se amb el castellà, amb la consegüent minva de les influències catalanes. Així, en alguns treballs sobre la interferència entre el català i el castellà al País Valencià, realitzats des d'una perspectiva sincrònica, s'arriba a la conclusió que actualment la interferència és gairebé unidireccional castellà → català, i que les interferències del valencià sobre el castellà ocorren amb major freqüència i fonamentalment entre els parlants de llengua materna catalana pertanyents a una classe social mitjana o baixa i amb escàs nivell d'estudis (J. R. Gómez Molina, 1986: 8-9; cf. també A. J. Sanchis, 1992), encara que altres enfocaments més centrats en la direcció català → castellà, com el de J. L. Blas Arroyo (1993), també reflecteixen un grau relativament important d'interferència, en el seu cas concretada en l'estructura gramatical. Pensem que en aquests tre-

castellà, / mesclat en dos mil majades” (matxades). I conclou, amb afecció per la llengua pròpia: “Si el natiu idioma ignoren, / com parlaran bé el castellà?”¹⁵

Davant d'aquesta situació, es van escriure algunes obres encaminades a aconseguir un millor coneixement del castellà per part dels catalanoparlants i a evitar la interferència del català. J. Solà (1980) dona notícia de diversos tractats de catalanismes, la gran majoria dels segles XIX i XX. E. Casanova (1987, 1987-89) edita els tractats de Juan de Ayala Manrique (1699) i de Vicent Salvà (1838) sobre els valencianismes del castellà.¹⁶

Darrerament, hom ha remarcat l'interès de la lingüística històrica per copsar la llengua parlada antiga (cf. B. Montoya, 1990: 72). En aquest sentit, els sainets bilingües, la premsa satírica i els col·loquis són una font de gran interès per a l'estudi de les interferències del català sobre aquella varietat del castellà parlada pels valencians,¹⁷ i es poden considerar un complement interessant dels tractats de catalanismes, que, a més, ens aporta informació sobre el català de l'època. Prendrem com a base els sainets, pel seu caràcter dialogat. En els col·loquis la presència d'aquesta varietat és menor i es troba bàsicament en la parla dels llauradors. En els sainets aquest castellà fortament interferit pel català apareix en la llengua dels personatges valencians de les classes mitjanes i inferiors, que no tenien el castellà com a llengua nativa, amb més intensitat encara en els d'àmbit rural, mentre que els membres de la classe superiors s'expressen en un castellà correcte, com els personatges no valencians, prova d'un avançat procés de substitució lingüística, del qual ja esmentarem poden aparèixer també en altres varietats vulgars del castellà, però en el nostre cas segurament es deuen a la influència catalana. Vegem-ne a continuació algunes mostres, sense voluntat d'exhaustivitat.

FONÈTICA.

1) Es manifesta la tendència del valencià a obrir en [a] la [e] inicial àtona. En el segment *en-*: *anclavado* (*Mientras passa...*, 1855: 18), *ancuentro* (J. Martínez, 1865: 17), *antierro* (J. Martínez, 1865: 28), *anfluco* ‘influjo’ (I, 248; Fambuena, 1877: 23), *anterior* ‘interior’ (J. Balader, 1874: 12), *l'anfelís* (Fambuena, 1877: 23) en alguns d'aquests mots cal suposar prèviament sengles formes amb *en-*, substitutes de les cultes amb *in-*; en *es-*: *ascoba* (Ll. Bernat, 1893: 23), “Que ya l'ha *ascrito*” (J. Colom, 1881: 16), “¿De qué s'*aspasman*?” (J. Balader, 1874: 12), *aspérese* (A. Roig, 1871: 20), *astirar* (J. Balader, 1874: 15), *astudias* (Ll. Bernat, 1893: 10). En *em-*: *amperaora* (J. Balader, 1871 a: 24). En el segment inicial *ar-*: *ariales* (Fambuena, 1877: 23), *arisones*: “grandes *arisones*” (II, 440), del valencià *erico* ‘erigament, esgarripança’, “no conose l'*argullo*” (J. Balader, 1874: 16), per ‘orgullo’; en *tartulia* (II, 398).

2) Els diftongs *ie* i *ue* de vegades es redueixen a *e* i *o*, respectivament: *preta* ‘prieta’ (Fambuena, 1877: 16), *Queto, queto* (III, 410). En valencià i en alguns punts extrems del català nord-occidental existeix la forma popular *quet*, *-ta* (cf. DECat, VI: 950), *pos* ‘pues’ (Ll. Bernat, 1893: 11; J. Martínez, 1865: 15), tal com ha estat adaptada aquesta conjunció castellana en valencià vulgar.

Ara bé en els diftongs *ie* i *ue* són més freqüents les ultracorreccions, degudes al fet que aquests diftongs castellans no sempre coincideixen en català amb les vocals *e* i *o*, respectivament: *s’aposienta* (J. Balader, 1874: 11), *se apriende* (J. Balader, 1862, II), *digiera* (A. Roig, 1872 b: 10), *inosiente* (Ll. Bernat, 1893: 24), *jolivierto*,¹⁸ *priesa* (I, 249; III, 416), *Visiente* (I, 302), *Visienta* (J. Martínez, 1865: 16), *fuesa* ‘fosa’ (I, 634), *m’ajuegaría* (III, 413), “demane, no tinga puer” (J. Martínez, 1865: 15), “a la vuera mía” (J. Martínez, 1865: 18), *cuerfa y muella* (J. Martínez, 1865: 18), *Paipuerta* (J. Bernat i Baldoví, 1857: 11), “a ver si puerta malicsia” (J. Ovara, 1887: 296). En el cas de *los niervos* ‘nervios’ (I, 254) i *insiendo* ‘incendio’ (II, 34) pot actuar també un fenomen de metàtesi de la *i* de la síl·laba següent. Documentem també la forma *nirveos*: “A mi tú si que me atacas / los nirveos” (II, 19), on sembla haver-hi una influència metafònica, com en el català *nirvi*. Notem que la diftongació ultracorrecta es produeix tant en mots castellans com en catalanismes, que intenten ser adaptats al castellà. Té lloc fins i tot en posició àtona: *sierrada* (J. Martínez, 1865: 19), *asientarse* (M. Portolés, 1893: 28).

La ultracorrecció pot originar homonímies confusionàries, que no per això, però, s’eviten: *mi hermana un mico / més lleig que l mateix dimoni, / qu.a miles por aquí vienen*” (Llern, 1861: 110). És el verb català *vendre* en present d’indicatiu *venen* (cast. *venden*). La diftongació provoca en castellà la confusió amb *venir*.

Es pot usar com a recurs humorístic: “-Acuéstese usted aquí. / -Y ustet prógimo de mi. / -¿Que me acueste ? Buena es esa” (J. Balader, 1862, II) “-Aspérese y acuéstese una miqueta. / -¿Que me acueste ? / -Que se acueste vol dir / que vinga a esta vuera” (J. Campos Martí, 1896: 14-15).

3) No és estrany documentar una *y* epentètica antihiàtica, tant en formes verbals com en noms. Possiblement, per influència del català, que en casos com aquests sol tenir una consonant intervocàlica: *bromeyar* (R. Lladró, 1872: 8), “no seya (‘sea’) osté desplisiente” (J. M. Fambuena, 1877: 15), “No lo creya” (Fambuena, 1877: 20; M. Barreda, 1870: 17), “no ho creyo yo” (J. Martínez, 1865: 15), “yo creyo qu.encá no.s tarde” (J. Martínez, 1865: 16), “El autor de la peleya / es ese vieco” (M. Barreda, 1870: 17), “cruyel y mala péndola” (A. Roig, 1872 b: 18), “otra persona peyor” (J. Balader, 1862, I), “M’han dicho que usté deseya / ser pintora” (M. Portolés, 1893: 21).¹⁹

4) Diftongació de la *o* àtona inicial: *aulor*: “y a l’enchisarme l’aulor, / me coquieron tremolores” (J. Balader, 1871 a: 24), *ahuidos* ‘oídos’ (Llern, 1862: 24),

balls es noten a faltar les referències diacròniques, necessàries per entendre amb una millor base la situació actual.

(17) Diversos autors han assenyalat que els sainets i la premsa humorística reflecteixen el parlar col·loquial i local de l’època (Ll. Alpera, 1981: 101; Ll. V. Aracil, 1968: 87; A. Mas, 1993 a: 97-98; B. Montoya, 1986 a: 317; 1986 b: 117; 1990: 72; J. R. Ramos, 1992: 956). Els col·loquis, encara que menys estudiats, posseeixen també un remarcable valor lingüístic per al coneixement de la llengua col·loquial, així com sociolingüístic (cf. E. Casanova, 1986: 207; J. Martí Mestre, 1990). Amb tot, no hem d’oblidar el caràcter escrit de tots aquests textos, i, en el cas dels sainets, i generalment també dels col·loquis, en vers, cosa que suposa sempre una certa reflexió prèvia. Per això, com diu Aracil, a propòsit dels sainets d’Escalante, segurament hi ha també bona part d’artifici, com en l’ús que s’hi fa dels recursos còmics a través del llenguatge (“malapropismes”, “macarronisme”), encara que partint de la realitat lingüística.

(18) Carles Ros: *Paper graciós, polític y entretingut per a el desfrés de les Carnistoltes, contrafent als llauradors de la horta. De la Molinera*, pàg. 2.

(19) També *refeyas* ‘relletges’, en la composició *El retor y el boticari*, València, s. a. pàg. 4.

haunor 'honor': "Aunque no tengo el *haunor* de saber" (A. Roig, 1877: 241), *ausequiar* (J. Balader, 1862, I).

5) Canvi de *o* a *u* en *muntar*, d'acord amb el model català: "y eso *muntará*..." (I, 148).

6) En valencià vulgar la conjunció *però* es transforma en *poro* per assimilació. En el castellà parlat pels valencians apareix també aquesta forma: "*poro* él sofrido / y siempre tan fiel" (Fambuena, 1877: 21).

7) Ús de /s/ per /θ/. És pràcticament general. Exemples: *hisiera* (I, 19), *grasia* (I, 19), *desir* (I, 254). L'arregla V. Salvà (E. Casanova, 1987-89: 205). Barbarisme corregit per diversos tractadistes del XIX (J. Solà, 1980: 572).

8) Canvi del fonema /x/, desconegut en català, per /k/. És prou freqüent aquesta adaptació, que documentem des del segle XVIII. Exemples: *aquente* 'agente' (I, 249), *badaco* (II, 514), *cugar* (I, 286), *custisia* (I, 242), *decamos*,²⁰ *proquenie*,²¹ *eloquio* (I, 267), *Quesús* (I, 286), *requidor* (III, 398), *requita* (I, 241). Juan de Ayala fa referència a alguns mots "en que ordinariamente yerran los valencianos trocando la pronunciación de la *x* quando es como jota" (E. Casanova, 1987: 318).²²

En algun cas fins i tot es parteix d'un mot català, que per influència castellana s'interpreta com si tingués /x/, i, per tant s'adapta amb /k/: "Siempre será al *culiol*" (J. Martínez, 1865: 17), per una espècie de creuament entre el castellà *julio* i el català *juliol*.

9) Ensordiment de la [d] final de mot: *casualitat* (J. Colom, 1881: 15), *sanidat* (J. Balader, 1874: 16), *sosiedat* (III, 398), *ustet* (I, 256, 261; J. Colom, 1881: 18), *verdat* (II, 341; J. Balader, 1874: 20), *voluntat* (J. Balader, 1885: 115). Fins i tot seguit de pronom feble: *desitle* 'decidle' (II, 702). V. Salvà corregeix també aquest "vici" dels valencians: "Pronunciamos la *d* final casi como una *ɪ*" (E. Casanova, 1987-89: 205). També és corregit per autors del Principat (J. Solà, 1980: 572).

10) Elisió de *r* intervocàlica: "*¡Ma* qué salida!" (II, 332), "*Encá* no hiaban / trenes" (J. Colom, 1881: 21), "*Allá* / disen qu.escribe comedias / como Chegaray, *encá* / qu.es mala comparasión" (J. Colom, 1881: 29), "*y encá*, si puedo, pesigo" (Liern, 1862: 24), "*encà* que soy pobre" (J. Martínez, 1865: 15), com sol tenir lloc en valencià vulgar, sobretot en pronúncia ràpida i descurada. En els mateixos sainets n'apareixen diversos casos: "*Ma* quin atra!" (I, 221), "*Ma* ca segut bona feta!" (I, 292), "*y encà* està tancat" (J. Martínez Vercher, 1865: 9). L'elisió es produeix també en *per a* (*pa*), fet que també té lloc vulgarment en el castellà *para*. En els sainets en trobem diversos exemples, tant en una llengua com en l'altra: "*pa* que te metas... / en gentusa" (II, 342), "*pa* darles a comprender / que soy de Benifaraig" (Ll. Bernat, 1893: 23).

11) Palatalització de *n* :

En *ñugo* (I, 296) per influència de la forma vulgar valenciana *ñuc* 'nus', on deu haver influït el verb *lligar*, pronunciat també popularment *nyigar*. Es diu també *nyugar*.

En *ñeñetes*: "yo le hago a usté en dos *ñeñetes*" (J. Colom, 1881: 19), del valencià *ñeña*, variant assimilada de *lleña*.

(20) Carles Ros: *Paper graciós, polític y entretingut per a el desfrés de les Carnistoltes, contrafent als llauradors de la horta. De la Molinera*, pàg. 4.

(21) *Ibidem*, pàg. 2.

(22) J. Veny (1993) s'ocupa des d'un punt de vista diacrònic de l'adaptació del fonema /x/ castellà en català com a [k]. El tema ha estat tractat també des d'una perspectiva sincrònica (R. Cerdà, 1967; S. Mariner, 1976).

El mot *ñiñaje* 'llinatge' (J. Balader, 1874: 12), prové de la variant vulgar valenciana *ñiñatge* (DCVB, VII: 821), formada per assimilació a partir del català antic *llinyatge*, avui encara pronunciat així en alguns llocs valencians (DECat, IV: 959).

12) *r* repercussiva en *enredrar* 'embolicar' (I, 634), format sobre *enredar*. I en *anredro*: "ha armao un *anredro* tal" (J. Martínez, 1865: 28). També es documenta el mot *enderdo* 'enredo', del valencià vulgar *enderdro*: "¿Quieres que hagamos *enderdo*?" (III, 334).

13) Creuaments.

Són bastant freqüents els mots híbrids, formats per creuament d'elements catalans i castellans:

algarrofos (III, 415), creuament del castellà *algarrobo* i el català *garrofera* (o *garrofer*).

aspasio (II, 100; J. Martínez, 1865: 5), creuament de *despacio* i *a espai* [aspáj].

cosiente (I, 551) 'coent', sembla ser un creuament del castellà *escocer* i el català *coent*, amb l'addició d'una *e* final i del diftong ultracorrecte *ie*.

disien (A. Roig, 1872 a: 16), forma verbal del verb *decir*, formada sobre el castellà *decían* i el valencià *dien* 'deien'.

engruesado (II, 362) *grueso* x *engrossir*.

entremientras (J. Balader, 1885: 114), creuament del castellà *mientras* i potser del valencià *entrementes*,²³ potser també amb la influència de *mentres*. Una altra forma que pot haver-hi intervingut és el valencià *mentrimentres* (i *mentrimentres*).

hiel (I, 115) 'hiel', creuament del castellà *hielo* i el català *hiel*.

frichendo (J. Colom, 1881: 18), creuament del castellà *friendo* i el català *fregint*.

jipa (A. Ovara, 1885: 294), creuament del castellà *giba* i el català *gepa*.

nasga: "con güena estrela se *nasga*" (J. Balader, 1885: 112), correspon al castellà *nazca*, però amb creuament amb el valencià *naixga*.

nugo (J. Balader, 1862, I), creuament del castellà *nudo* i el valencià *nuc*.

osted (I, 59), *ostet* (J. Balader, 1874: 12), format sobre *usted* i el català *vostè*. També té aquest origen la forma *osté*: "No se quede *osté* en l'ascala" (J. Balader, 1874: 12).

sepia: "pero *sepia* usted que vengo / con mucha formalidad" (M. Civera, 1820: 27). "conviene que las *sepia*" (J. Ovara, 1881: 15), creuament del castellà *sepa* i del valencià *sàpia*.

suelgo: "que yo me *suelgo* engaldir" (J. Balader, 1885: 112), forma mixta del castellà *suelo* i el català *solc*, del verb *soler*.

veste: "Déjame l'ánima quieta y *veste* pronto" (J. Ovara, 1881: 10), *Veste, veste* (J. Balader, 1862, II) sembla un creuament del castellà *vete* i el català *vés-te'n*.

xuplar: "que ls dedos se *chuplaría*" (J. Colom, 1881: 19), creuament de *xuclar* i el castellà *chupar*.

(23) El DCVB (V: 79) només registra *entrementes* al Maestrat.

Un verb d'origen català pot combinar-se amb un pronom feble castellà: *amáguese* (J. Balader, 1874: 24), *disle* (J. Balader, 1862, II).

MORFOLOGIA

1) Feminitzacions en els substantius en *-or*, seguint el model català:

calor: “Martines, ¿qué te parese / la *calor* que dentro hase?” (II, 32), *olor*: “me agusta la *olor* que tira” (II, 358), *picor*: “siento sierta *picorita*” (III, 412), “que nos chupaban... la *suor*” (M. Civera, 1820: 15).

2) Formes asil·làbiques en l'article, en els pronoms febles i en la preposició *de* en contacte amb vocal, com ocorre en català. Exemples: “L'*otro* día le morrió” (Ll. Bernat, 1893: 14), “mos sirve l'*hombre* mecor” (J. Balader, 1862, II), “quien l'*agua* roba” (Fambuena, 1877: 22), “la que m' *armarian*” (I, 286), “m' *agrada* bromeyar” (R. Lladró, 1872: 8), “por más *que.t* piquen” (Ll. Bernat, 1893: 10), “del que naide t' *espabila*” (Ll. Bernat, 1893: 10), “Qué.s lo *que.s* tiene d'haser” (Ll. Bernat, 1893: 15), “S'ha puesto una polseguera” (I, 287), “¿Quiere usted que l' *acompañe*?” (J. Balader, 1874: 20) “Pues *aserca't*” (A. Roig, 1882: 22), “Llévate del pantalón / ese algodón d' *embastar*” (J. Colom, 1881: 16), “algún ía d' *estos*” (Ll. Bernat, 1893: 14), “una breba / d' *a* dies sentílitros” (Fambuena, 1877: 16). També *que* ha s'elideix a *c.a*: “Por *c.a* de saber... / que la quente está que trina” (Fambuena, 1877: 22).

També es pot elidir la *-e* final en el demostratiu davant mot començat en vocal: “porque *est.* hombre” (J. Balader, 1862, II). Coincideix amb l'ús valencià, on *est*, *eix* es poden mantenir sense la *-e* final davant mot començat per vocal (cf. *est home*).

3) Pronoms personals forts.

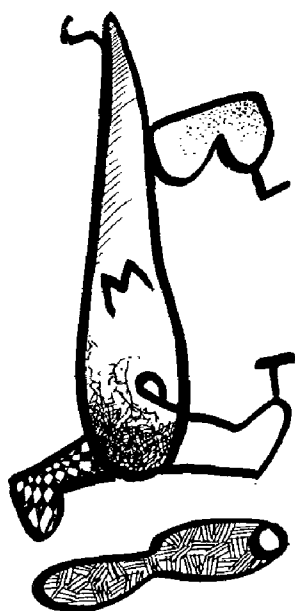
Ús del pronom personal *tú* com a règim preposicional, per imitació del català: “ya me las voy a quitarlas, / pero no alante *de tú*” (J. Balader, 1871 a: 25). En castellà diríem *de ti*.

Ús del pronom *mi* precedit de la preposició *con*: “y *que.s* casara *con mi*” (R. Lladró, 1872: 15), en lloc del castellà *conmigo* (cf. català *amb mi*).

4) Pronoms febles.

Ús de la forma *mos*, corrent en valencià: “que *mos* vamos a aufegar” (I, 130), “*mos* vamos” (I, 302), “y ara *mos* calienta el sol” (J. Colom, 1881: 17), “*mos* harán la vista causa” (Ll. Bernat, 1893: 14).

Ús de *li* pel castellà *le*, en funció de complement indirecte: “en su botigueta... / *li* darían tratamiento... / No *li* haga, pues, tanto el tieso” (II, 8) “-Usté ha infringido la ley. / -Yo no *li* he frechido na” (J. Colom, 1881: 13), “*li* juro... / que no soy lo que paresco” (Ll. Bernat, 1893: 23), “*li* diremos quienes somos” (J. Balader, 1874: 14).

També trobem el pronom català *ho*, en comptes del castellà *lo* neutre: “¿Cuant ya estás dentro *ho* preguntas?” (Ll. Bernat, 1893: 10), “¿Despasio no te *ho* acabes!” (Ll. Bernat, 1893: 11).

Ús del pronom adverbial *en* en algunes ocasions:

a) Amb valor partitiu: “Yo *en* sé algunos más rochitos” (Liern, 1862: 24), “De más vierdes *se’n* maduran” (J. Balader, 1885: 114).

b) Complement preposicional: “Pues ya ves si de tejidos / *n’antenderá* un velluter” (Liern, 1861: 10).

c) En verbs pronominals de moviment, sense valor sintàctic, com en *irse* i *pasar-se*, per influència del català *anar-se’n* i *passar-se’n*: “*me’n* voy en el tren” (‘tren’) (Ll. Bernat, 1893: 9), “Siñor, *me’n* voy al corral” (A. Roig, 1872 b: 11), “ya las negras sombras de la noche... / *se n’anaron*” (M. Civera, 1820: 15) “pues todo *se n’ha pasado*” (M. Civera, 1820: 18).

d) En l’expressió *no donar-s’hi’n res* ‘no importar’, usual en valencià: “no *me s’i’n dona nada*” (J. Balader, 1874: 14).²⁴

Amb valor reflexiu i recíproc els parlants de bona part del valencià usen el pronom *se* per a les persones 4^a i 5^a. També en català general té gran difusió la reducció de *nos* i *vos* a *se* [ze]. En el valencià dels sainets és prou habitual aquest canvi, que ja documentem al segle XVIII (cf. J. Martí Mestre, 1996b: 243-244). Ara ens interessa remarcar que també es transmet al castellà parlat pels valencians. Encara que aquest fenomen no és desconegut en castellà vulgar, pensem que en boca dels valencianoparlants s’explica com una interferència de la seua llengua materna: “yo me alegre, sobrino, / que no *se* améis” (J. Balader, 1874: 21), “y de camino tamién / *se* compraremos babuchas” (J. Balader, 1862, II), “Disle, pues, tú que *se* vamos” (J. Balader, 1862, II), “Adios, ampótrica (‘hipócrita’) infiel. / *Se* veremos con el sielo” (J. Campos, 1896: 18).

En les combinacions binàries quan el pronom feble *se* entra en contacte amb un altre pronom, tant en castellà com en català normatiu, va en primer lloc. Tanmateix, en valencià col·loquial és bastant freqüent situar-lo en segon lloc, i així ocorre també en el castellà parlat pels valencians:²⁵ “La vejés *me s’* adelanta, / y no sé, *me se* fegura / que voy a astirar la pata” (J. Balader, 1874: 15), “d’un poco más *me s’esbara*” (J. Balader, 1885: 113), “en dos o tres pegados / *li se* fue toda la jipa” (J. Ovara, 1885: 294), “Eso *le se* pasará” (J. Balader, 1862, II).

Apareixen alguns exemples, encara que escassos, de formes reforçades: “Bon dia. ¿*es* puede pasar?” (Ll. Bernat, 1893: 10), “en dos refregas de ingüento *es* cura” (J. Ovara, 1887: 296).

5) Possessius.

L’ús que es fa en alguna ocasió de l’adjectiu possessiu tònic precedit d’article davant del substantiu és d’influència catalana:²⁶ “Ha venido a namorar / en Silla a *la mia chica*” (J. Colom, 1881: 29) en castellà es diria *a mi chica* (o *a la chica mía*).

Ús de l’adjectiu possessiu feble català: “*Mon* marido” (J. Balader, 1862, I), “*mon* pueblo” (M. Civera, 1820: 27).

(24) Aquesta expressió és una variant de *no donar-s’hi res*, que rebé la influència de *no donar-se’n res* (cf. J. Colomina, 1991: 62-65).

(25) Vicent Salvà assenyalava també aquest fenomen (E. Casanova, 1987-89: 212).

(26) Cf. Juan de Ayala Manrique (E. Casanova, 1987: 314-315).

6) Demonstratius.

Juan de Ayala Manrique considerava que l'ús de l'adjectiu demostratiu darrere del substantiu, precedit d'article, era un vulgarisme comès pels valencians en parlar en castellà: "*El hombre esse, el cuento esse, la razón aquella* dicen vulgarmente los valencianos, e han de dezir *esse hombre, esse cuento*" (E. Casanova, 1987: 316). També en els sainets es documenten expressions d'aquest tipus: "*Estoy muy enforfoguida / dentro de la sala esta*" (Liern, 1861: 181).²⁷

7) Numerals.

Confusió en l'ús correcte de *ciento*, usat ací com a numeral simple, en lloc de *cien*: "*siento pesetas*" (A. Roig, 1874: 16).

Manca de la conjunció *i* en algun numeral, per influència del català: *trenta-sinco* (A. Roig, 1871: 23).

Monoftongació *ei > i* en alguns numerals, d'acord amb el model català: *sisientos* (II, 314), *vintisiete* (I, 254), *veintisís* (Liern, 1862: 30) i *trenta* (J. Martínez, 1865: 16), *mil ochocientos vente* (M. Civera, 1820: 58).

8) Interrogatius.

aonde: "*¿Però usté de aonde se saca...?*" (I, 561). Influït pel català *a on*. En castellà es diria més aviat *de dónde*.

9) Verbs.

En el verb *haver* es documenten les formes *ha* de 1ª persona i *hamos*, per *hemos*, d'acord amb el valencià *ha* 'he' i *ham* 'hem': "*Al fin me ha puesto el peor*" (II, 357), "*Yo nunca ha comido palla*" (J. Balader, 12), "*No me ha devertido*" (Liern, 1862: 24) "*cuntos hamos cresido*" (I, 634), "*Mos hamos pensado...*" (J. Balader, 1862, I).

En el pretèrit imperfet de subjuntiu documentem *habiera* (Fambuena, 1877: 22), que sembla un creuament del castellà *hubiera* i del català *haguera*, que en valencià vulgar també es canvia en *havera*.

En el futur apareix *hauremos* (J. Martínez, 1865: 17), format sobre el català *haur-em* més la desinència castellana *-emos*.

Amb sentit impersonal documentem la forma *hiaban*, creada sobre el valencià col·loquial *hi haven* 'hi havia': "*Encá no hiaban / trenes*" (J. Colom, 1881: 21).

En el pretèrit perfet simple alguns verbs irregulars amb accentuació plana en castellà adquireixen accentuació aguda en les persones 1ª i 3ª del singular, per influència del català, cas dels verbs *estar*, *haber*, *tener* i *venir*: *estuví* (II, 8), *hubió* ('huvo') (J. Balader, 1862, II), *tuví* (J. Balader, 1874: 15; J. Colom, 1881: 20), *tuvió* (R. Lladró, 1872: 15), *vení* (J. Balader, 1871 b) i *viníó* (II, 8).

El coneixement deficient del castellà per part dels valencians es manifesta també en la creació de formes analògiques incorrectes en la morfologia verbal, com en el verb *tener* (cat. *tenir*) *tuvo* 'tenido': "*hamos tuvo ocación / da hasernos enteresantes*" (J. Balader, 1862, II), *tuviemos* 'teníamos': "*tuviemos tratamiento / en la prima del*

(27) La gramàtica espanyola, de fet, les admet. Cf. "*Se dice este libro es bonito y el libro este es bonito*" (F. Marcos Marín, 1981: 226). També la RAE (1986: 213).

señor menistro del anterior" ('interior') (J. Balader, 1862, II) o *volver*: "ya has *volvido* ha mi" (M. Portolés, 1983: 30).

En el present de subjuntiu d'*estar* es documenten les formes *estea*, *esteas*: "en lo que digo *estea*" (I, 634), "qu.*estea* la Virquen puesta" (J. Balader, 1872: 16), "Parese qu.*estea* en Babia" (J. Balader, 1885: 113), *esteas* (J. Ovara, 1881: 16). Potser creuament del castellà *esté* amb el català *estiga*.

Ús del pretèrit perfet perifràstic: "*em va dar* aquel ambo" (I, 59), "Dos veces en ella al Prado *lvamos ir* con carretela" (J. Balader, 1862, II), del català *vam anar*.

El pretèrit imperfect de subjuntiu de *dar* pren la forma *dara*, en comptes del castellà *diera*, d'acord amb el valencià *donara*: "Le *soplicaba*... / que li *dara* a ostet aviso" (J. Balader, 1874: 13).

Ús del verb *caldre* en les perífrasis d'obligació, tant amb sentit afirmatiu com negatiu: "*cal* desir" (I, 286), "¡*Más calguera* !" (I, 549), "*no cal* que suba" (I, 317). També el trobem castellanitzat formalment *cale*, tal com l'hem sentit també actualment: "D.eso ya *no cale* hablar" (A. Roig, 1877: 249).

10) Preposicions.

anda 'fins': "Pasen bien; *anda* mañana" (Ll. Bernat, 1893: 13), forma vulgar valenciana, del castellà *hasta*, modificat per influència de la preposició oposada *dende* (cf. DCVB, I: 665). El creuament amb *dende* pot ser encara formalment més palés, donant lloc a la variant *danda*: "-*Danda* luego. / -*Vaya*, adiós" (A. Roig, 1874: 16), "Señor, *danda* aquí un rato" (J. Balader, 1862, I), i en forma més pròxima al castellà: *dhasta*: "*Dhasta* la vuelta" (A. Roig, 1874: 16).

cap a: "haste un poco *cap a*.cà" (I, 304), "*cap a* dentro y *aprisita*" (Fambuena, 1877: 16), "Yo me ando *cap a* dentro" (Garcia Capilla, 1874: 16). I en la forma metatètica *paca*, habitual en valencià vulgar: "voy *pac.allí*" (J. Colom, 1881: 16), "pase *paca* l'anterior, / que yo soy de confianza" (J. Balader, 1874: 12).

Per influència del valencià, on *en* substitueix col·loquialment *amb*, en el castellà parlat pels valencians són freqüents els usos confusionaris d'aquestes dues preposicions:²⁸

a) *en* per *con*: "que li van haser cosquillas *en* un gayato" (J. Balader, 1874: 24), "y de seguida las ponemos / *en* tisanas y unos polvitos asina" (J. Ovara, 1885: 294-295).

b) *con* per *en*, per ultracorrecció: "Està *con* su gabinete" (A. Roig, 1877: 243), "Señor, *danda* aquí un rato. / Se queda osté *con* su casa. / Como aguste salga y entre" (J. Balader, 1862, I), "la persona me achoca / si lo que dise en la boca / tiene *con* el corasón" (J. Balader, 1862, II).

En català antic la preposició *a* presentava la variant *ad* davant vocal, forma encara conservada en valencià. L'ús de la preposició *ad* es troba igualment en aragonès. La trobem també en el castellà parlat pels valencians, per influència de la seua llengua pròpia: "poro *ad* él cada charrá / lo tomba" (Fambuena, 1877: 21), "*ad* ell le disien Gostín" (A. Roig, 1872 a: 16).

(28) Vicent Salvà diu que aquest és un dels punts del castellà més confosos pels valencians, per la qual cosa "recomiendo... la mayor atención a este punto de la Gramática" (E. Casanova, 1987-89: 212). També Juan de Ayala comenta aquest fenomen (E. Casanova, 1987: 316), un dels que més errors provocava entre els valencians.

11) Conjuncions.

En valencià vulgarment la conjunció *sinó* pot adoptar la variant *sinós*;²⁹ la qual observem que també usaven els valencians en el seu castellà: “Déjame l’ánima quieta y veste pronto, / *sinós* mos pillarán en las pesas cortas” (J. Ovara, 1881: 10).

como a: “Ricos sí, *como a* que son de Carcajiente...” (J. Balader, 1862 b), pres del català *com a*.

12) Adverbis.

asina: “yo soy *asina*” (II, 357), “y *asina* corre el rumor” (Fambuena, 1877: 22), “y unos polvitos *asina*” (J. Ovara, 1885: 295), del català *aixina*, que, per cert, també apareix sense canvis: “¡el pobre llevaba a cuestras un ripio de grande *aixina*!” (J. Ovara, 1885: 294)

masa: “No pasarán *masa* días” (J. Balader, 1874: 22), “*masa* rato así m’astao” (M. Barreda, 1870: 23).

no más amb el sentit del català *només* (cast. *nada más* o *sólo*) es pot interpretar com un calc: “y venga arriba y abaco, / *no más* haciendo el butoni” (I, 296), “no te figures que te pasa a ti *no más*” (J. Ovara, 1881: 7).

13) Afixació amb *a-* d’alguns mots.

En alguns mots se sol afegir el prefix *a-*, que en alguns casos correspon a la norma catalana, i en altres és propi de la llengua col·loquial. Aquest prefix col·loquial el trobem també en la part catalana dels sainets: *allastimar* (I, 336), *asolteu-me* (J. Martínez, 1865: 25), *arrepareu* (J. García Capilla, 1873: 9), *arretira’t* (F. Palanca, 1868: 25).

acamino (A. Roig, 1872 b: 5), del català *acaminar*; *achocar* ‘fer gràcia, agradar’: “la presona me *achoca* / si lo que dise en la boca / tiene con el corasón” (J. Balader, 1862, II), *agustar*: “¿Le *agusta* la ensaimada?” (I, 561), “Así los hombres mi *agustan*” (J. Martínez, 1865: 14) *acomparar* (Ll. Bernat, 1893: 11) *acontentar* (I, 576) *me adesgustas* (J. Balader, 1862, II) *aduermas* ‘duermase’ (J. Balader, 1874: 20); *alevantar*: “*Alevanta* más los pies” (J. Balader, 1862, II), en català *alça*; *allegue* (J. Balader, 1874: 16), potser influït per *aplegar*;³⁰ *amuntar*: “Si siempre *amuntas* com si fuera un melonar esta casa” (Ll. Bernat, 1893: 10) *asentarse*: “*Asiéntese* usted un estante” (J. Ovara, 1885: 294).

14) Sufix *-ico*, *-ica*: *bonico* (A. Roig, 1874: 20), *cascabellicos*,³¹ *empastrico* (I, 309), *horticos*,³² *propico* (Liern, 1861: 110), *Ramonico* (II, 32), *Joaquinica* (J. Balader, 1862, II), *mosquiticos*.³³ Sufix d’origen aragonès. V. Salvà considera que una de les faltes contra la gramàtica castellana en què incorren sovint els valencians és l’ús dels diminutius en *-ico*, “que són provinciales de Aragón y poco usados en Castilla” (E. Casanova, 1987-89: 211).

(29) J. Coromines (DECat, VII: 909) la considera pròpia del català central i del valencià.

(30) En castellà antic també existia *allegar* (M. Moliner, 1984: I, 158).

(31) *Dels festechants*. *Coloqui nou per a divertir el mal humor y desterrar la melancolia quant hi a falta de dinés, en el que es declaren les penes y treballs dels pobres festechants, curts de habers*, València, Laborda, pàg. 2.

(32) Carles Ros: *Paper graciós, polític y entretengut per a el desfrés de les Carnistoltes, contrafent als llauradors de la horta*. De la Molinera, pàg. 2.

(33) *Expedient que han seguit les rates penades y el rat penat ante la tortuga major dels obrers de vila, per a no ser importunats dels gics que les acacen*, València, Viuda d’A. Laborda, 1801, pàg. 3.

SINTAXI

1) Ús del gerundi *acabant* amb valor temporal, equivalent a la locució adverbial *en acabant* ('després'). És un calc sintàctic del català: "Acabando su papá dise que no tengo cuenta" (I, 287).

2) *Al que*, locució conjuntiva temporal amb valor de simultaneïtat: "y un traguito de moixama / que yo me vuelgo engaldir / *al que* vengo de mañana" (J. Balader, 1885: 112), "Y es que, *al que* vení de Foyos..., / voy servir a unos señores / salamanquines" (J. Balader, 1871 b). Sembla un calc sintàctic del valencià. La documentem al segle XVII en el *Libre de Antiquitats* de la Seu de València.³⁴

LÈXIC

1) Mots catalans sense cap alteració formal. Alguns potser tenen o han tingut també presència en castellà, però l'ús en els nostres sainets es deu a la influència del valencià. Exemples:

aca (Ll. Bernat, 1893: 24), *agra* (I, 60), *agrunsar-se* (II, 435), *ajopir-se*: *me achopia* (II, 102), *armela* (II, 422), *arribar* (J. Balader, 1874: 24), *ascama* (< *escama*) 'escàndol públic' (J. Martínez, 1865: 15),³⁵ *aufegar* (I, 130), *bufada d'aire* (II, 440), *clau* (J. Martínez, 1865: 19), *badallar* (I, 262), *bròfega* (II, 440), *bromera* (I, 254), *cama* 'pierna' (Ll. Bernat, 1893: 14), *codony*: "esto es un *codon* al horno" (I, 190), *contornada* (J. Ovara, 1885: 294), *desficiós*: "Cuernelio, estoy *desfisiosa*" (A. Roig, 1872 a: 10), *doldre* 'saber greu' (I, 364), *enforfoguida* (Lliern, 1861: 181), *engaldir* 'engolir' (J. Balader, 1885: 112), mot valencià; *esbararse* (J. Balader, 1885: 113), *fadrina* 'soltera' (M. Barreda, 1870: 17), *ferro* (I, 60), *gorraura* (J. Ovara, 1887: 296), *llepar-se*: "¡lo que se pinta y *se llepa*!" (I, 287), *llépol* (II, 95), *mosegar* (Ll. Bernat, 1893: 14), *pancha* (II, 113), *perdurable* 'perdulari' (II, 32),³⁶ *pudor* (I, 130) 'mala olor', *tacar-se* (I, 559), *tollina* 'tonyina' (A. Roig, 1872 a: 9),³⁷ *tramús* (I, 286).

La puixança d'*estrella* en valencià, enfront del castellanisme *estrella*, es confirma perquè fins i tot passa al castellà parlat pels valencians: "con güena *estrella* se nasga" (J. Balader, 1885: 112).³⁸

2) Les paraules castellanques amb *h* inicial que en català tenen un mot corresponent amb manteniment de la *f* no és infreqüent que en boca dels valencianoparlants adopten aquesta consonant: "De desaires ya estoy *farta*" (I, 146), *fartera* (Lliern, 1861: 60), *fornadita* (II, 349).

3) Els mots catalans poden ser també adaptats formalment al castellà.

Amb l'epèntesi d'una *-n* final als mots acabats en vocal tònica: *arruixón* (I, 287), "y un molinero *fadrín*" (J. Balader, 1874: 16), "una fadrina se muere por un

(34) "Lo modo que.s tingué en traure y tornar lo cos y cap de sant Loys fonch que, *al que.s* volia aquedar, lo sub-sacristà trahya dites reliquies a l'altar" (J. Martí Mestre, 1994: 246). També apareix amb la variant *a la que*, com en aquest passatge de les *Ordinacions de la costa marítima del regne de València* (1673) "deu enviar la vila de Cullera dos hòmens de a peu..., y *a la que* és mijanit, dos soldats de a cavall" (J. Martí Mestre, 1991: 191).

(35) Forma valencianada (DCVB, V: 200). "Y también és una *ascama* lo que muchos aquí fan, que sin tener para pan, tiene siempre pa la mama".

(36) Aceptació no recollida pel DCVB, però existent en valencià, com ho confirma J. Martí Gadea (1891: 1447).

(37) Variant de *tonyina*, per dissimilació de les nasals. El DCVB (X: 317) la recull en valencià.

(38) J. Coromines (DECat, III: 764) indica que en valencià "l'invasor *estrella* ha xocat amb més resistència... que enlloc", i que les formes més habituales ací són *estrella* i *estrel*, amb *r* epentètica o repressiva.

fadrín” (A. Roig, 1872 a: 16), *mañán* (J. Martínez, 1865: 19). En plural: *esbatusones*, català *esbatussó* ‘batzegada, sacseig’, mot valencià (DCVB, V: 159) “y me pega *esbatusones* / el corasón sin parar” (J. Ovara, 1881: 8).

Afegint una -o final al mot català. En mots acabats en consonant: *alifaco* (J. Ovara, 1887: 297), *bonico* (J. Martínez, 1865: 15), *cabaso* (Ll. Bernat, 1893: 23), “y *cadascuno* tiene mil impertinencias” (Liern, 1861: 60), *femo* (V. Borràs, 1886: 9), *malicioso* (II, 695), del valencià *malíccios* ‘maliciós’; *neto* ‘net’ (J. Martínez, 1865: 25), *pesico* (A. Roig, 1874: 19). Acabats en vocal -i o semivocal: *Cheronio* (Ll. Bernat, 1893: 10), *desorio* (I, 365), *rebomborio* (J. Balader, 1862, I), *samborio* (J. Balader, 1862, I), *esglayo* (J. Ovara, 1881: 13).

L’addició d’aquesta vocal final pot provocar homonímies confusionàries, que cal aclarir, però que són usades com a recurs humorístic: “-con un trosito de *primo*. / -¿De *primo*? / -Es una pasta” (Fambuena, 1877: 16).

Pot haver-hi alteració de la vocal final, com la -u transformada en -do: *al Grado* ‘el Grau’ (J. Balader, 1862, II). O en les consonants finals: la -t final passa a la terminació castellana -do: *el sofrehido* (R. M. Liern, 1862: 23), *sortido* (II, 14), *desdechunado* (I, 19), *fasido* ‘farcit’ (I, 286), *dinando* (J. Balader, 1862, I), *suando* (I, 60; III, 411), *marmolando* (I, 250), *jeperudo* (A. Ovara, 1885: 294).³⁹ Seguint el model del castellà vulgar, pot elidir-se la d: *barandao* ‘barandat’ (J. Ovara, 1881: 14).

En la primera persona del present d’indicatiu dels verbs s’afegeix la vocal -o; la desinència -e, característica del valencià, es canvia per -o: *t’allastimo* (II, 696), *calfo* (J. Balader, 1885: 112), *ensomio* (I, 401), *estigo* (J. Balader, 1862, I), “las agarro” (I, 401), *arreplego* (J. Balader, 1885: 112), *tingo* (J. Balader, 1885: 113).

Epèntesi d’una -e final al mot català quan acaba en consonants inexistents en aquesta posició en castellà: *batistote* (II, 697), *Burchasote* (I, 667), *changelote* ‘singlot’ (III, 410), *codoñate* (J. Martínez, 1865: 17), *el encante* (V. Borràs, 1886: 14), *reboeste* (J. Balader, 1874: 21), *rodamonte*: “Si l’agarro por las camas / va usted a pegar más vueltas / qu.un *rodamonte*” (A. Roig, 1882: 22).⁴⁰

Els mots catalans solen formar el plural com en castellà. Exemples: *albarchinas* (J. Ovara, 1885: 295), *unas beserolas* (J. Balader, 1874: 14), *blaiüras* (Ll. Bernat, 1893: 24), *closas* (J. Balader, 1874: 15), *cosquerellas* (II, 440), *esbatusones* (I, 401), *fumerales* (I, 256), *péssoles* (J. Colom, 1881: 20), *pruñones* (III, 413), *pesicos* (*Mientras pasa...*, 1855: 20), *sigrones y allos* (J. Colom, 1881: 19). En algun cas s’incorre en error en la formació del plural, segons el model castellà: “*olivas y pimentonos*” (J. Martínez, 1865: 17).

En els verbs catalans a més de les adaptacions que ja hem vist, també se’n produeixen d’altres. En present d’indicatiu: *se lo nugan* (*Mientras pasa...*, 1855: 23), *se portan* (I, 241), *se pesigan* (J. Balader, 1874: 23), en present de subjuntiu: *fasan* (J. Martínez, 1865: 14), *rustan* (J. Martínez, 1865: 14), en pretèrit perfet

(39) La *j* segurament cal interpretar-la fonèticament com a /x/.

(40) Sembla pres del valencià *rodamón* ‘bastonet al qual va fixat un penell o bandereta que roda veloçment quan un xiquet es posa a córrer amb el bastonet en la mà’ (DCVB, IX: 526), compost de *roda* i *món*. En valencià es coneixen també, per creuament amb *mont*, les variants *rodamont* i *rodamonte*, la darrera influïda pel castellà *monte*, registrades per J. Martí Gadea (1891: 1620).

d'indicatiu: "los *ampré* arriba" (I, 143), en pretèrit imperfet de subjuntiu: *lo restablieran* (II, 332), del verb *restablr*; "li *hagueran* dado notisia" (J. Ovara, 1885: 294).

Mots catalans amb sufixos castellans.

-ero: "Si va que parese Chacas l'*oliero*" (II, 333).

-ito, -ita: *bohuito* (Liern, 1862: 30), *botifarrita* (I, 186), *botigueta* (I, 242), *broseta* (I, 621), *cairitas* (J. Ovara, 1881: 15), *carreronito* (I, 550), *colsaditas* (J. Balader, 1874: 24), *enchornito* (I, 548), *fornadita* (II, 349), *marfeguitas* (II, 13), *pastisito* (I, 263), *pouito* (I, 302), *rajolitas* (I, 243). Poden mantenir també el sufix català: *botigueta* (II, 8), "de aquí una *miqueta* pasaremos por vosotras" (II, 702).

El fonema català /ʃ/, inexistent en castellà, pot ser adaptat com a /x/: "espera que se *enjuen*" (II, 15) 'eixuguen', que en valencià col·loquialment perd la velar: *eixuen*; "una *cuja* de borrego" (J. Campos, 1885: 8).

4) Interferències semàntiques.

No són rars els casos d'extensió semàntica per influència d'un mot català, que pot ser homònim.

Ús de *mudarse* amb el sentit català de 'vestir-se amb peces més noves o més de festa': "voy a *mudarme* enseguida" (I, 145), "Pos Joaquinica, / a ver si presto *te mudas*" (J. Balader, 1861, II).

Apareix usat el verb *tocar* amb el sentit català de 'trucar, donar colps a una porta, per demanar que obriuen': ¿*Han tocado?* (a la porta) (A. Roig, 1877: 244).⁴¹

Ús de *vuelta* amb el sentit català de *vegada*, *volta*: "Mira, ascondete otra *vuelta*" (J. Ovara, 1861: 10), "que.s podian logar *cairitas* / por sentarnos muchas *vuelatas*" (J. Ovara, 1881: 15).

Ús del verb *sentir* com a sinònim d'*oir*, tal com ocorre en català:⁴² "Pos ya viene, ya le *siento*" (J. Martínez, 1865: 19).

En el verb *decir*, que, en boca dels valencianoparlants, esdevé sinònim de *llamar-se*, com en el català *dir(-se)*: "un moliner que le *disen* / de nombre Loís, y Taffarra / de *ñiñaje*" (J. Balader, 1874: 12), "ad ell le *disien* Gostín; / ella se llama Gostina" (A. Roig, 1872 a: 16). El mot *ñiñaje* 'llinatge' és usat amb el sentit de 'cognom', com ocorre en català. De fet, el castellà *linaje* és manllevat del català (DCECH, III: 662; DECat, IV: 959).

Igualment, l'ús de *pezón* amb el sentit d'extrem carnos de l'orella: "los *pesones* de la oreca" (A. Roig, 1874: 19), és un calc del valencià, amb independència de l'origen del valencià *peçó*, bé siga castellanisme (DCVB, VIII: 356) o bé mossarabisme (DECat, VI: 506). En cas de tractar-se d'un mot d'origen castellà, representaria un exemple d'adquisició d'un nou sentit per part d'un manlleu.

El mot *bolchacas* amb el sentit de 'vainazas, persona floja, descuidada o desvaida' és català: "Tú no eres más qu'un *bolchacas* / de pan florido" (II, 182), encara que la

(41) En castellà antic tenia l'accepció de 'llamar a la puerta', que encara roman en algunes regions de llengua castellana (DCECH, V: 520).

(42) En espanyol d'Amèrica, fonamentalment a Argentina, és normal l'ús de *sentir* com a sinònim d'*oir*, però en el castellà de la Península no arribà a quallar (DCECH, V: 208).

forma que adopta el mot, variant de *butxaques*, molt freqüent a València, deu estar influïda pel castellà *bolsillo*.

L'ús de *festejo*, *festeo* 'galanteig, prometatge': "no quiero el *festejo* largo" (A. Roig, 1877: 243), "Los *festeos* no convienen" (J. Ovara, 1881: 15), i del verb *festear*: "un chavalón de rabia / de que ya no me *festeo*" (J. Balader, 1871 b), encara que no són desconeguts en castellà, semblen ací un catalanisme semàntic.⁴³

Ús del castellà *andar* amb el sentit del català *anar-se'n*, en lloc del correcte *irse*: "Siñor, que sa armó un tumulto / que mos tuvimos que *andar*" (J. Balader, 1862, II).

El verb *enseñarse* reflexiu amb el sentit d' 'instruir-se, adquirir coneixements' és pres del valencià:⁴⁴ "An fin, yo me *iré enseñando*, / pues a todo estoy dispuesto" (J. Campos, 1885: 25)

Esmentem ara alguns casos que podríem considerar de subestimació d'una distinció (Cf. U. Weinreich, 1974: 50; Ll. Payrató, 1985: 78, 87).

Ús d'*ánima* aplicat a la dels vius, sense tenir en compte la distinció castellana entre *alma* i *ánima* 'alma de los difuntos, particularmente las que están en el Purgatorio' (M. Moliner, 1984: I, 185), inexistent en català:⁴⁵ "Déjame l'*ánima* quieta" (J. Ovara, 1881: 10).

L'oposició castellana entre *lado* i *costado* no sempre es respecta, fet explicable tenint en compte que en català és inexistent. Així, es fa ús del mot *costao*, per la seua similitud formal amb *costat*, en contextos on en castellà seria més adequat *lado*: "Quire la boca a un *costao* del pesar" (J. Balader, 1885: 115), "Hoy mos tienen que ausequiar / dinando a nuestro *costao*" (J. Balader, 1862, I).

Un cas similar és el dels adverbis castellans *muy* i *mucho*, que en català només tenen una forma corresponent (*molt*). Així, apareix algun cas de *muy* en comptes del correcte *mucho*: "porque *muy* más lo apresiaba / que a las niñas de sus ojos" (J. Balader, 1862, I).⁴⁶

No realització de la distinció castellana entre *naipe* i *carta*, inexistent en català, que només fa servir *carta*. Així, apareix *naipe* 'cada una de las cartulinas rectangulares con figuras pintadas que forman la baraja' amb el sentit de 'comunicació escrita adreçada a una persona absent', propi de *carta*: "Hoy he tenido *naipe* de Madrid" (II, 93). Obeeix a una espècie d'ultracorrecció per part del parlant valencià, i és usat com a recurs humorístic per l'autor.

Un altre cas d'interferència semàntica, motivada per una mala interpretació de les correspondències entre els mots catalans *portar* i *dur* i els castellans *llevar* i *traer*: La falsa associació *portar* (o *dur*) = *traer* mena a la construcció de la següent frase: "aunque él se *traía* / con nosotros malamente" (J. Balader, 1862, I).

5) Expressions catalanes.⁴⁷

a) Sense canvis, o amb mínimes adaptacions fonètiques:

a arrapa i fuig: "me he peinao *a arrapa y fuch*, / com suele desirse" (III, 410)

(43) Juan de Ayala Manrique (1699) considerava l'ús de *festejar* per *galantear* un valencianisme (E. Casanova, 1987: 313).

(44) És una accepció pròpia d'aquest dialecte (DCVB, V: 28).

(45) Juan de Ayala Manrique dona compte també d'aquesta confusió per part dels valencians.

(46) En castellà amb els adverbis i adjectius comparatius cal usar l'adverbi *mucho*, no *muy* (M. Moliner, 1984: II, 467, 483).

(47) En la classificació de les expressions, tenim en compte sobretot la taxonomia de Weinreich (1974: 113-119) sobre els mots compostos i locucions, reproduïda per Payrató (1985: 89).

acatxar los llomos: “triunfaba y gallechaba sinse *acachar los llomos* “ (M. Civera, 1820: 15)

alçar el bull ‘començar a bollir’: “No quería *alsar el bull* “ (II, 346)

anar en punchas: “Parese que usté *va en punchas* / con nosotros” (I, 290).

Mira quin atra! (I, 287)

quedar-se igual que una cama-roja: “y ella se queda fresca y losana, / *igual que una cama-roja*” (II, 369)

ser més lleig que el mateix dimoni: “la babucha para usté y para mi hermana un mico *més lleig que el mateix dimoni*” (Liern, 1861: 110)

b) Adaptades al castellà, reproduint el model del català però amb elements castellans (calc semàntic):

a boquita noche: “Com és *a boquita noche*..., / a pie podemos pasar” (I, 142).

al sano y al plano (J. Balader, 1862, II)

si es un caso: “Queremos / que venga a honrarse esta noche / con nuestro palco... Con coche, / *si es un caso*, lo traeremos” (J. Balader, 1862, II), sembla un calc de l'expressió catalana *si és un cas*.

c) Manlleu d'uns elements i reproducció d'uns altres:

cantar como una guatla: “canto como una huala” (II, 113).

estar como una toñina: “Estoy como una toñina” (II, 99)

estar hecha una òbila encantada: “parese que *esteas hecha* / *una òvila encantada*; / *aspavilate, mujera* (sic)” (J. Ovara, 1881: 16).

fer l'alita: “¿Y es que usté... / *li fa l'alita* ?” (M. Portolés, 1893: 17)

ficar la cuchara: “Mujer, tu en todas las cosas / *quieres ficar la cuchara*” (I, 145)

Hase un calor que brama (J. Balader, 1862, I)

meter faba: “no sé por qué *metes faba*” (II, 364), del català *ficar fava*.

partir las micas: “Si este año *parten las micas*” (I, 304)

ser escolán de amén ‘aconformar-se amb tot’: “yo soy *escolán de amén*” (I, 290)

tenir la cabeza aiguada: “Ustet sabe que mi hica / *té la cabeza algo aiguada*” (R. Lladró, 1872: 9).

3. USOS I ACTITUDS LINGÜÍSTIQUES

Un altre aspecte del contacte lingüístic fa referència al problema de les funcions, condicions i àmbits d'ús de les llengües, així com a les actituds lingüístiques i als valors socials lligats a cada llengua. S'han fet alguns estudis sobre els aspectes lingüístics de la societat valenciana del segle XIX a partir dels sainets i de la premsa satírica. Ll. V. Aracil (1968), a través del teatre d'Eduard Escalante, s'ocupa de l'anàlisi del procés de substitució lingüística entre les classes mitjanes valencianes, unit al desig d'equiparació a la classe superior, que ja usava habitualment el castellà.

(48) D'acord amb B. Montoya (1986 b: 117-120), el canvi d'ús és un tipus de canvi lingüístic que modifica un dels múltiples usos en societat de l'idioma.

(49) Aracil (1986: 145) defineix l'àmbit d'ús com "el conjunt d'ocasions en què la llengua (o una certa varietat lingüística) és usada", situat i delimitat en funció de certes coordenades socioculturals.

(50) *Segona part de Cento el Cabut y Tito Bufalampolla*, València, Viuda d'Agustí Laborda, pàgs. 1, 3.

(51) Versos inicials del *Rahonament entre Tito Bufalampolla y Sento el Formal, llauradors de la Horta de València, en què després de donar conte aquell de haber servit al rey, fan una descripció de les prevencions que esta molt N. L. y fidelíssima ciutat de València fa per a les festes de la beatificació de l'excelentísim e ilustrísim senyor don Joan de Ribera, patriarca de Antioquia, arquebisbe y virey de València, per a el dia 26, 27 y 28 de agost de este any 1797*, València, per Miquel Estevan, 1797, que presenta una visió propagandística de l'exèrcit.

(52) *Coloqui nou de Miquelo el de Rusafa*, Segòvia, D. F. Díez, s. a., pàg. 4.

(53) *Altres rahonaments que [l]i fan los mateixos quatre llauradors al retor, presentant-li los misteris de Sant Christòfol y el de la Creació del Món, donant-li per disculpa de no haver cumplt*

L'idioma era, doncs, un signe de classe. B. Montoya (1986 a, b) s'interessa pels usos socials del català i del castellà a les ciutats d'Elx i d'Alacant durant la segona meitat del segle XIX, tot estudiant els processos de canvi d'ús, de substitució lingüística i de desplaçament lingüístic, així com les actituds. A. Mas Miralles (1993) tracta dels canvis de llengua en un sainet santapoler del segle XIX.

Voldríem demostrar que també els col·loquis dels segles XVIII i XIX són de gran utilitat per a l'estudi de la problemàtica sobre els usos socials del català, amb el benefici que ens permeten conèixer també la realitat del segle XVIII.

Significativament, hi ha una sèrie de temes i situacions que motiven el canvi d'ús lingüístic.⁴⁸ Es tracta d'àmbits d'ús⁴⁹ on el castellà era la llengua habitual. Els mots i expressions usats en aquests àmbits sovint són expressats en castellà en els col·loquis, amb la qual cosa es dona un major realisme a l'escrit.

Un d'aquests àmbits és l'exèrcit i la vida militar: "y escomença'm a contar /tus hazañas militares", "Per fi, el dia va aplegar /que entró el general Castaños".⁵⁰ És de destacar la influència de l'exèrcit en la castellanització dels valencians, sobretot dels joves. Vegem-ne tres exemples. En el primer Tito Bufalampolla acaba d'arribar de l'exèrcit, i a la pregunta de Sento: "Y com per allà te ha anat?", respon: "Creuràs que no me enrecorde / de parlar en valencià?".⁵¹ També Miquelo, després de la seua estada en l'exèrcit, diu, tot ufà: "he deprés y sé mol bé / a parlar en castellà".⁵² En un altre col·loqui,⁵³ un altre llaurador, Quelo, el qual havia parlat sempre en català, després d'haver passat uns anys en l'exèrcit espanyol, en tornar al seu poble, usa sempre el castellà, cosa que provoca les ires del seu company Tomeu, el qual, tot i haver estat també en l'exèrcit, li recrimina aquesta actitud de renúncia lingüística.⁵⁴ Els arguments de Tomeu demostren que els autors de col·loquis no eren tan indiferents davant l'ús del valencià com sovint s'ha pensat.⁵⁵ Declara el cansament de parlar en castellà per obligació, mentre estigueren a l'exèrcit, i reivindica l'ús del valencià perquè ja han tornat a la seua terra i perquè aquesta és la seua llengua pròpia.⁵⁶

També el món de l'erudició i de la cultura escrita tenien com a idioma habitual el castellà, la qual cosa provoca canvis de llengua en els col·loquis: "Este fon el descendent / primer que el Senyor crià / d'aquell barro damaceno / cerca del rio Jordán" (J. Martí Mestre, 1996a: 75), "mes só tan gran personat / que els abogados més doctes / no volen en mi esgramar" (ibidem, pàg. 81), "Ahí està xifrat / el formulario de cartas / compuesto por el sultán" (ibidem, pàgs. 269-270), "Los doce pares de Francia / vullc que m'achuden a mi".⁵⁷

Igualment, la religió i la litúrgia provoquen canvis d'ús en aquest sentit: "Torna-te'n a casa / i digues que no farà falta / el reverendo en taula" (J. Martí Mestre, 1996a: 109), "i també dar-li a sopar /después de las oraciones" (ibidem, pàg. 108), "I solte aquell roll de veu: / Dijo san Pedro a san Juan" (ibidem, pàg. 340), "Pués a Vós, dulce María, / un favor demane hui",⁵⁸ "Predicà el gran doctor Peris, / empleat tal de ciutat; / ¡pero qué sermón más regio!".⁵⁹

Un dels àmbits en els quals es nota més el canvi d'ús lingüístic és en el món de la moda i dels usos socials associats al galanteig refinat, que arribaren a València al segle XVIII, procedents de la Cort.⁶⁰ Són representats per la figura del *petimetre*, al qual ja ens hem referit. Els col·loquis donen mostres del procés de substitució lingüística entre aquests membres de les classes acomodades, que sovint eren objecte de la sàtira dels col·loquiers.⁶¹ Una *petimetra* valenciana demana a Tòfol el de Campanar “que en castellà li parlara / per ser política gran”,⁶² és a dir, no perquè no entengués el valencià, sinó perquè l'àmbit d'ús del galanteig de moda requeria aquesta llengua, dotada del prestigi social del qual freturava el català.⁶³ Fins i tot les classes més humils no defugien el canvi d'ús quan la situació ho requeria, com el mateix Tòfol, el qual, a pesar que “entenc poc esta llengua”, diu a la senyoreta que “tot allò que sàpia / li u parlaré en castellà”. O el llaurador del *Paper graciós, polític y entretingut per a el desfrés de les Carnistoltes, contrafent als llauradors de la horta*, de Carles Ros, el qual, en veure una dona del públic a qui vol “rendir-la ma obediència”, no dubta en el canvi d'ús: “*cumplimientos* aforrant, / allò de *bese usté aquí*, / *to lo estoy a su manar*, / *me folgo de verla buena*. / En valencià y castellà / parlaré de moltes coses” (pàgs. 1-2).

També la intervenció en política induïa al canvi lingüístic dels valencians. Així, Saro Perrenque, carreter de Godella, que habitualment s'expressa en català, quan decideix pronunciar un discurs públic als llauradors de Godella en celebració de la Constitució, fa servir el castellà, encara que amb una forta, i natural, interferència catalana. En obtenir un petit càrrec polític, *brocal* ('vocal') *elector*, li diu al seu amic, el doctor Cudol: “Y sepia que desde entonces / todo hu ablo en castellán” (M. Civera, 1820: 14-15, 27). L'ús del castellà en l'àmbit polític es justifica “para que todos lo entiendan”, com en un epitafi que el doctor Cudol dedica als absolutistes (M. Civera, 1820: 53). El canvi d'ús afecta, en general, l'àmbit administratiu: “estem esents *por razón de estado*”, “*ya por la limpieza de la república*, com també per benefici nostre”.⁶⁴

Tot fa pensar que entre les classes socials més humils, entre el poble valencià, a pesar d'actituds concretes, i en certa manera visceral o primàries, com la representada per Tomeu, no hi havia massa resistència a l'ús del castellà, sinó més aviat tot el contrari, car, generalment s'hi mostraven receptius i fins i tot s'enorgullien de saber parlar-lo, encara que més mal que bé. Era un signe de modernitat, de progrés, de cultura i de prestigi social, i, per tant, convenia accedir-hi.⁶⁵ Així s'expressa “un llaurador molt famolenc de l'horta de Rusafa”: “mas sea lo que esto fuere, / que yo també sé parlar / *en castellongo muy fino*, / que a ningú tinc que embechar. / Y, encara que sóc llaurísio, / un poquet n'a morrechat / en casa del mestre Tòfol, / que set llengües sap parlar”.⁶⁶ On veiem també que l'escolarització, a pesar de les seues deficiències, jugà un paper important en la castellanització dels valencians.

Un altre llaurador valencià, Ventura Patinyo, després d'haver passat sis anys de presidi a Alhucemes, torna al seu poble d'Alfàfar.⁶⁷ Va vestit amb roba d'andalús i

més pronte en la oferta y en-càrrec el haver estat empleats en lo real servici, y demés que es vorà en dit rahonament, València, impremta de Josep i Tomàs d'Orga, 1772.

(54) “Ha Quelo! Saps que he pensat / que ya no estam en Castella, / en França ni en Portugal. / Llengua materna tenim / en què ens sabrem explicar...” “Que no y a més que callar, / al veure que este abegot / hasta assí ens vol rebentar / y corrompre les potències / en son parlar castellà?”

(55) Frequentment només s'ha insistit, pejorativament, en el caràcter vulgarista i xaró dels col·loquis (cf. R. Ll. Ninyoles, 1975: 181).

(56) “Enfitats estam ya tots / de parlar en castellà. / Y en tots los modos de gents / així ens han fet explicar. / Tots los tres en fam canina / venim ara de parlar / en nostra llengua, per lleu!” (pàg. 12).

(57) *Coloqui la defensa de les dones*, València, Regeneración Tipográfica, pàg. 1.

(58) *Ibidem*, pàg. 4.

(59) *Relació curiosa entre Cento y Tito, que abent vengut a veure les grans festes que la molt il·lustre y sempre lleal ciutat de València féu en lo dia tetze de mach, a honor del nostre rey don Carlos tercer y el serenísim príncip de Astúries, que Déu guard...*, València 1784, pàg. 3.

(60) Vegem alguns exemples de mots i expressions procedents d'aquest àmbit, en castellà: “I prompte

vingué a arreglar / enviar a la criada / en un billete arreglat" (J. Martí Mestre, 1996a: 108), "Tinguí uns entravessaments / de paraula en un rapàs / que llamaban dios Cupido" (ibidem, pàg. 266), "volien anar y vestir a toda moda" (*Chunta secreta...*, València, Laborda, pàg. 5), "se compuso el miriñaque, / y se asentà al meu costat" (*Coloqui nou de Miquel el de Rusafa*, Segovia, pàg. 3). En relació amb això, en el llenguatge del refinament i dels bons modals, usual en aquest àmbit, també se sol recórrer al castellà: "el hombre fue tan cumplido" (*Coloqui nou dels carafals*, València, Laborda, pàg. 3), "Hizo allí sus cumplimientos" (*Coloqui nou del rosí alasà*, pàg. 4.).

(61) "En molta marsialitat / porten uns casaquins / de un pam de roba. Y, fent l'ànet, / per les plases y carers, / per iglésies y tertúlies, / van sempre: «a los pies de usté, / señorita, usté me mande. / Sabe usté que... Ya se be...»" "Y, encara veent que es chiulen, / responen molt satisfets: / «Señor que las damas visten... / Señor, que gustan también... / Señor, que el usar las modas... / Señor, que es presiso que... » / Señor, vostés són uns betsos, / si alegar bolen tals drets" (Cales Leon: *El so Christòfol, llaurador ricot de la Ribera*, Goriet, son fill, estudiant de primer añ en Philosophia, y el seu criat Perelase, determinen entrar en València a veure la gran festa y prosesó de sen Visent Ferrer, però al mateix temps el so Christòfol

s'expressa sempre en castellà. Per això el seu amic Serafino Catxap, d'Albal, no dubta a preguntar-li: "Vols que en castellà t'ho diga?", a la qual cosa el primer remet sentimentalment als seus orígens valencians: "¿no sabes tú ciertamente / que soy hijo de Alfafar, / y la lengua valenciana / jamás la podré olvidar?". A més de notar la predisposició del llaurador que ha romàs al poble per a canviar d'ús lingüístic, observem que el suposat amor de Ventura a la terra i a la llengua nadiua no és raó suficient per a parlar en valencià. És el concepte d'idealització compensatòria de la llengua que s'abandona, la qual s'associa amb una serie de valors intangibles (ànima, esperit, terra, sang, saba...), reduïbles en el fons al dualisme "llengua natural" vs. "llengua de cultura", la qual és, de fet, l'única usada i valorada en la pràctica (cf. Ll. V. Aracil, 1982: 39-57; R. Ll. Ninyoles, 1980: 214-218; 1988: 97-111).

4. CANVIS DE CODI

En alguns casos la commutació lingüística té una significació discursiva o estilística, sense que depenga directament de marcs situacionals diferents (formals o informals). És el que, seguint Gumperz, es coneix com canvi de codi conversacional. Aquest és un fenomen encara poc estudiat en català, en la seua relació de contacte amb el castellà.⁶⁸ J. Colomina (1987: 49) fa referència a l'alternança de llengües en l'*Autobiografia* de Bernat Català de Valeriola (ss. XVI-XVII) i assenyala que la tria entre català i castellà sembla fer-s'hi "segons que els fets narrats els hagués viscut en una o altra llengua". A. Mas Miralles (1993: 98) parla del canvi de codi com d'una manifestació de la reducció i de la pobresa en la llengua dels catalanoparlants d'aleshores en un context de producció escrita,⁶⁹ i, efectivament, ho és, des del moment que cal recórrer a una altra llengua per expressar determinats efectes comunicatius, però no hem d'oblidar, com diu J. J. Gumperz, que el canvi de codi és una estratègia discursiva que forma part del repertori lingüístic dels parlants bilingües o multilingües, que aquests utilitzen significativament, i que en la llengua literària es pot usar també amb funció estilística.

Vegem a continuació alguns exemples de canvi de codi en els col·loquis valencians.

1) En frases fetes, refranys i expressions idiomàtiques. És molt corrent. Exemples: "La ocasión hace al ladrón, / sarauellada i avant" (J. Martí Mestre, 1996a: 165), "y armado de punta en blanco, / ixe al carrer" (ibidem, pàg. 228), "L'atre que no té fogar, / ni perrico que le ladre" (ibidem, pàg. 299), "com diu aquell refrà: *Todo está sujeto al hombre*" (ibidem, pàg. 327), "No és de hòmens de pelo en pecho".⁷⁰

2) En interjeccions: "¡Cuerpo de Crispos! / Tu saps, Cento..."⁷¹ "¡Cielos!, qui m'haguera vist a mi", "¡Válgame Dios, qué figura!, / tots se me estaban burlant",⁷² "¡Mala luna! Así no y a més que acachar el llom" (*Chunta secreta...*, pàg. 2).

3) En citacions: “A estes els del vell groc / diuen: «¡Mujer muy marcial! / ¡Qué donaire, qué agudeza! / Es mujer de mucha sal»” (J. Martí Mestre, 1996a: 105), “Açò fon la veritat, / que en ademans i ulladetes / oí dir en castellà: / «Burro... / ¡Jesús, qué gran animal!»” (ibidem, pàg. 179). També es fa ús del castellà quan la persona de qui es parla usa habitualment aquesta llengua: “els contaré una historietta / o xasco que vaig donar / a un valenciano entendido / d'estos que diuen grans caps” (J. Martí Mestre, 1996a: 230), “Coloqui nou de un llaurador que tenia sempre gran fam, en què se va contant els pasos que li han pasat, y el desafiú que tingué en un castellano que tenia fama de menchador” (València, Laborda, pàg. 1).

4) La juxtaposició de codis pot produir efectes humorístics (cf. Gumperz, 1992: 63). L'autor marca un distanciament irònic respecte al contingut del missatge. L'humor s'aconsegueix, en general, amb l'ús d'expressions, en castellà, pertanyents a registres o a contextos més elevats i solemnes al del text en el qual s'insereixen, sovint d'origen literari: “Jo vaig dir allà a mon sayo / estas sentidas palabras” (J. Martí Mestre, 1996a: 56), “Vingueren a visitar-me / Pep de Quelo, Juan lo Sord, / l'escolà de Calatrava / i Moles l'esmolador, / los cuales, ya convidados, / comieron en refetor” (ibidem, pàgs. 90-91), “una bota sixantena / de vi ranci se estrenà. Y a fe que a puros suspiros / casi quedà boquechant”.⁷³ Per a fer més palès el contrast humorístic es pot canviar algun mot per un altre de connotacions diferents: “y rendido a vuestras patas⁷⁴ / tenéis este dur criat” (ibidem, pàg. 85). Es pot marcar un contrast entre el sentit literal de la frase i la realitat a la qual es refereix: “Y si no, atenga, que vullc / dar-li una còpia o estampa / de esa donosa hermosura” (ibidem, pàg. 58), “Por tan feliz nacimiento / hagué bous per tot lo món” (ibidem, pàg. 90), “Em pasaren a mamades / entre Nela la dels Crancs / y Güisa la Granotera, / y la Moma em desmamà. / Teniendo tan buenas amas, / yo no podía eixir mal”.⁷⁵

5) Per raons expressives.

Amb l'ús del castellà s'emfasitza, es remarca, un mot o una expressió: “el prodigio gran” (J. Martí Mestre, 1996a: 75),⁷⁶ “I al passar, em tirà a bulto / un golpe, per Déu ador” (ibidem, pàg. 93), “i una gran pluja de naps / sobre mi cuerpo vingué” (ibidem, pàg. 169), “ell fon instrument bastant / per a que de aquells malditos / em poguera yo lliurar”.⁷⁷

Per a començar els col·loquis o introduir un canvi d'assumpte no és rar trobar l'ús del castellà: “En cierta parte del mundo, / no sé si era poble o ciutat...” (J. Martí Mestre, 1996a: 122), “Empiezo por lo más alto. / Portava el cap adornat...” (ibidem, pàg. 173), “Aixina... / entre a tratar un assumpte / de llanto y risa. Allà va / Sagrat! ¡Qué grande concurso! / ¡Qué auditorio más real! / ¡Qué estancia más apacible!” (ibidem, pàgs. 304-305).

El castellà serveix per a conferir una major seriositat, gravetat i afectació a l'expressió (cf. S. Mariner, 1953: 177) “És, pués, el caso (repito) / que estan les festes tan grans / del beato Joan de Ribera”, “He dicho. Y ara vosatros / podeu dir sens

porta també entre selles un asumptet de banderilla, que farà present a su tiempo, València, Josep Estevan, 1789, pàgs. 6, 7.

(62) *Coloqui nou de Tòfol el de Campanar, a hon referís el gran chasco que li ha pasat en una lechuguina*, pàg. 3.

(63) En relació amb aquesta actitud, Josep Bodria i Roig (1906: 2-3) es lamentava, l'any 1902, d'un capteniment similar, que ja s'havia estès fins a les classes més humils: “nos ha invadit fa temps la monomania de pensar, escriure y parlar en castellà (...). Fins la jovencela modisteta, com la ribetjadora de sabates, en quant ixen de la botiga y coneixen per casolitat que algun pollastre (com dien avans) les seguix, ya estan pegan-li mosos al castellà, per allò de que, segons diuen en los centres de ilustració, a hon van a ballar els dumenges, és molt cursi el parlar en valencià”.

(64) *Chunta secreta...*, València, Laborda, pàg. 6.

(65) En aquest sentit, J. Fuster (1986: 34) parla de “predisposició lingüística favorable” i de “familiaritat amb el castellà” entre els valencians dels segles XVI-XIX, que els permetia acollir favorablement el teatre i la predicació en aquesta llengua, fins i tot en els pobles més petits i monolingües.

(66) *Coloqui nou en el que es referix el chasco que li va pasar a un llaurador molt famolenc de l'horta de Rusafa, en casa de un llibre-*

ter del carrer de la Mar de la siutat de València, València, impremta de Blat, s. a., pàg. 2.

(67) *Raonament entre Ventura Patiño, llaurador de Alfajar, y Serafino Cachap, de Albal, que se encontraren en lo pont de Catarrocha...*, València, Josep Ferrer d'Orga, 1820.

(68) K. Rotaetxe (1990: 108) en cita alguns exemples en la relació basc-castellà, que classifica segons la taxonomia de Gumperz, tot assenyalant que és també un tema molt poc estudiat en el contacte entre aquestes dues llengües.

(69) També es refereix breument al canvi de codi Ll. Payrató (1988: 153-156) en l'estudi sincrònic del català col·loquial.

(70) *Rahonament y coloqui nou en què es manifesta el consell que tingueren el tio Cosme Nespla de Benifaraig, Badoro Rico-paño de Moncada y Jaumet el Polinari de Alfara, per a elegir el millor medi o arbitre de vindre a València a veure les grans festes del beato Joan de Ribera...*, València 1797, Viuda d'Agustí Laborda, pàg. 1.

(71) *Conversació jocoseria entre Cento el Formal y Tito Bufalampolla, llauradors del terme de Payporta, sobre les festes que a honor y voluntat del nostre rey don Carlos Tercer y el serenissim príncip de Astúries... fa la molt ilustre y sempre lleal ciutat de València en lo gran dia de la seua excelsa patrona, la Mare de Déu dels Desampa-*

reparar"⁷¹, "Pren-me el pols pe: les orelles, / y al punto me entendió el mal" (J. Martí Mestre, 1996a: 130), "Si aplegues a ser ma esposa, / no te pot estar molt mal, / que Pepo és llauró molt ric / i molt ben acomodat, / de partes muy superiores / i llinatge realçat" (ibidem, pàg. 181).

Amb valor eufemístic, per evitar paraules inconvenients (cf. S. Mariner, 1953: 177) "va fer com aquells bacons / que se solen embrutar / en sertes paraules plenes / de aquello que fem per baix", "Pues tenia la mesclata / de lo dicho qu.ha contat",⁷⁹ "Pos, señor (salvant la acció), / així me vach acachar, / y a la primera descarga, / pobre del que m'hagarri baix",⁸⁰ "Después-anit se l'emportaren ansa per ansa en paños menores" (*Chunta secreta...*, pàg. 2). Es dona més ampul·lositat a un mot amb connotacions negatives o poc favorables: "Y el teu [marit]? Tratante de seda / y maestro colegial. / Ave Maria Purísima! / Belluter a son manar".⁸¹

JOAQUIM MARTÍ MESTRE
Universitat de València

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALPERA, L. (1981) «Cap a una interpretació sociolingüística i semàntica dels problemes d'interferències i de substitucions lèxiques en el valencià meridional», *Item* 5, pàgs. 93-106.
- ARACIL, L. V. (1968) «Introducció» a *E. Escalante: Les xiques de l'entresuelo. Tres forasters de Madrid*, València, Garbí.
- (1986) *Papers de sociolingüística*, Barcelona, La Magrana (1^a ed. 1982).
- ARAMON I SERRA, R. (1973) «Problèmes d'histoire de la langue catalane», dins Badia i Margarit, Antoni M. i Straka, Georges (eds.) *La linguistique catalane*, pàgs. 27-80.
- BALADER, J. (1862) *Al sa y al pla*, València (versió ms. Biblioteca Municipal de València, ms. Martí Grajales 166, dues parts, s. d.)
- (1871 a) *Més fa el que vol que.l que pòi*, València.
- (1871 b) *Qui tot hu vol tot hu pert*, València (versió ms. Biblioteca Municipal de València, ms. Martí Grajales 166, s. d.)
- (1872) *Misèria y companyia*, València.
- (1874) *Les beseroles de l'amor*, València.
- (1885) *Hostes vindran...*, València, Biblioteca de «La Moma».
- BARREDA, M. (1870) *Tomasa o un arreglo improvisat*, València.
- BERNAT I BALDOVÍ, J. (1857) *Un fandanguet en Paiporta*, Sueca.
- BERNAT FERRER, L. (1893) *Moros en l'horta o el riffeño Ben-Cheroni*, València.

- BLAS ARROYO, J. L. (1993) *La interferencia lingüística en Valencia (dirección: catalán → castellano)*. Estudio sociolingüístico, València, Universitat Jaume I.
- BLASCO, E. (1983) *Col·loquis i raonaments*, València, L'Estel.
- BORRÀS, V. (1886) *El estudi d'un pintor*, València.
- BRUGUERA, J. (1986) *Història del lèxic català*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- CAMPOS MARTÉ, J. (1885) *Un flamenco d'Alboraya*, València.
- (1896) *El gallet de Favareta*, València.
- CANO IVORRA, Mª A. (1993) «La interferència lingüística a Elx durant el segle XVII», dins *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, II, Barcelona, PAM, pàgs. 385-392.
- CASANOVA, E. (1986) «La relació de les festes de Bunyol de 1769 de Bartomeu Tormo», dins *Estudis de Literatura Catalana en honor de Josep Romeu i Figueras*, I, Barcelona, PAM, pàgs. 207-221.
- (1987) «Sobre los valencianismos del castellano de Valencia en los siglos XVII-XIX», *Revista del Instituto de Lengua y Cultura Española* III, 2, pàgs. 311-323.
- (1987-89) «Valencià versus castellà als segles XVIII i XIX i Vicent Salvà», dins *Estudios Románicos 4. Homenaje al profesor Luis Rubio*, I, Universidad de Murcia, pàgs. 197-217.
- CASTILLO, P. (1870) *El diable en capa de sant*, València.
- CERDÀ, R. (1967) «Apreciaciones generales sobre cast. /X/ cat. [X] en el Campo de Tarragona», *Revista de Filología Española* L, pàgs. 57-96.
- CIVERA, M. (1820) *Colecció de varies conversacions alusives al nou sistema consitucional (sic) que pasaren entre els dos acreditats patriotes Saro Perrengue, carreter del poble de Godella, y el doctor Cudol, abogat de esta ciutat de València, en el añ 1820*, València, Francesc Brusola.
- COLOM I SALES, J. (1881) *El benefisi de Mora*, València.
- COLOMINA I CASTANYER, J. (1987) «Notes sobre la llengua de la "Decadència"», dins *Estudis de literatura catalana al País Valencià*, Alacant, pàgs. 37-53.
- (1991) *El valencià de la Marina Baixa*, València, Generalitat Valenciana.
- (1993) «Aproximació a l'antroponímia murciana d'origen català. Un capítol poc conegut de la història de la llengua catalana», dins *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, II, Barcelona, PAM, pàgs. 355-383.
- COLON, G. (1967) «Catalanisms», dins *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, II, Madrid, CSIC, pàgs. 193-238.
- (1977) «La lexicografia catalana: realitzacions i esperances», dins *Actes del IV Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, PAM, pàgs. 11-35.
- CORBERA I POU, J. (1985) «La penetració del lèxic castellà dins el català de Mallorca a l'època de la Decadència (segles XVI-XVIII)», *Randa* 18, pàgs. 93-110.
- rats, València, Josep i Tomàs d'Orga, 1784, pàg. 3.
- (72) *Coloqui nou dels carafals*, València, Laborda, pàg. 3.
- (73) *Coloqui de la Rocha de Foyos y del nóvio de Marchalenes*, Fons Nicolau Primitiu, ms. 420, f. 104v.
- (74) Per l'esperable vuestros pies.
- (75) *Rahonament y coloqui nou de Nelo el Tripero*, València, Laborda, pàg. 2.
- (76) Potser hi ha influència intertextual dels romanços castellans sobre prodigis i fets extraordinaris, que circulaven també per les nostres terres.
- (77) *Coloqui nou de la casulla*, Fons Nicolau Primitiu, ms. 419, f. 48v.
- (78) *Rahonament y coloqui nou en què es manifesta el consell que tingueren el tio Cosme Nespla de Benifaraig, Badoro Rico-paño de Moncada y Jaumet el Polinari de Alfara...*, pàgs. 1, 3.
- (79) *Coloqui nou en el que es referix el chasco que li va pasar a un llaurador molt famolenc...*, pàgs. 1, 3.
- (80) *Coloqui nou dels carafals*, pàg. 3.
- (81) *Coloqui nou de Pepo Casanelles*, València, Laborda, pàg. 7. Els velluters tenien una mala consideració social a l'època. Eren tinguts popularment per peresosos i poc treballadors, el seu era vist com un ofici poc lucratiu, i hom els anomenava "els pares de la fam" (*Coloqui del*

- DCECH = Coromines, Joan (1980-1991) *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, Gredos, Madrid, 6 vols.
- DECat = Coromines, Joan (1980-1988) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Curial, Barcelona, 9 vols.
- DCVB = Alcover, Antoni M. i Moll, Francesc de Borja (1988) *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Moll, Palma de Mallorca, 10 vols.
- EBERENZ, R. (1977) «El “Calaix de sastre” del Baró de Maldà i la problemàtica de la “Decadència”», dins *Actes del Quart Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, PAM, pàgs. 205-221.
- ESCALANTE, E. (1894) *Colección completa de las obras dramáticas*, València, Federico Doménech, 3 vols.
- FAMBUENA I RAMÍREZ, J. M. (1877) *Un francés en Almàsera*, València.
- FERRANDO, A. (1995) «Les Memòries curioses (1609-1651) de mossén Vicent Torralba», *L'Aiguadolç* 21, pàgs. 37-64.
- FISHMAN, J. (1988) *Sociología del lenguaje*, Madrid, Cátedra.
- FUSTER, J. (1986) «Decadència i castellanització», *Caplletra* 1, pàgs. 29-35.
- GAL, S. (1988) «The political economy of code choice», dins HELLER, M. (ed.) *Codeswitching*, Berlín, Mouton.
- GARCIA CAPILLA, J. (1873) *Un adrés del baratillo*, València.
- (1874) *No és la sort pa qui la busca*, València.
- (1893) *El gran secret de la sària*, València.
- GÓMEZ MOLINA, J. R. (1986) *Estudio sociolingüístico de la comunidad de habla de Sagunto (Valencia)*, València, IAM.
- GONZÁLEZ OLLÉ, F. (178-80) «Valencianismos en las comedias de Lope de Rueda: un indicio de la intervención de Timoneda», *Segismundo* 27-32, pàgs. 9-26.
- GUMPERZ, J. J. (1992) *Discourse strategies*, Cambridge University Press (1ª ed.: 1982).
- HUDSON, R. A. (1981) *La sociolingüística*, Barcelona, Anagrama (ed. original: *Sociolinguistics*, Cambridge University Press, 1980).
- LIERN, R. M. (1861) *Obras dramáticas*, València, Biblioteca de El Diario Mercantil.
- (1862) *Una paella*, València.
- LLADRÓ I MALLÍ, R. (1872) *La boba y el embobad*, València.
- MARCET I SALOM, P. (1987) *Història de la llengua catalana*, Barcelona, Teide, 2 vols.
- MARCOS MARÍN, F. (1981) *Curso de gramática española*, Madrid, Cincel-Kapelusz (1ª ed. 1980).
- MARINER EIGORRA, S. (1953) «Castellanismos léxicos en un habla local del Campo de Tarragona», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* XXV, pàgs. 171-226.
- MARTÍ I GADEA, J. (1891) *Diccionario valenciano-castellano*, València, Impremta de José Canales.

velluter, Serrano Morales, ms. 6781; cf. *Los valencianos pintados por sí mismos*, València, 1859, pàgs. 291-296).

- MARTÍ MESTRE, J. (1990) «Un col·loqui valencià del segle XVII», *Caplletra*, 9, pàgs. 129-145.
- (1991) *Les Ordinacions de la costa marítima del regne de València (1673)*, Barcelona, IFV, PAM.
 - (1994) *El Llibre de Antiquitats de la Seu de València*, estudi i edició, II. Estudi lingüístic, València, Barcelona, IUFV, PAM.
 - (1996a) *Col·loquis eròtico-burlescos del segle XVIII*, València, IVEI.
 - (1996b) «Aproximació a la llengua del segle XIX a través dels sainets valencians», dins *Panorama de la investigació lingüística a l'Estat espanyol. Actes del I Congrés de Lingüística General* (Universitat de València, 16, 17 de febrer de 1994), València, Universitat de València, pàgs. 236-248.
- MARTÍN GAITE, C. (1981) *Usos amorosos del dieciocho en España*, Barcelona, Lumen.
- MARTINES, J. (1993) «La interferència lingüística en la lexicografia valenciana del segle XIX. El *Diccionario valenciano* (inèdit) de Josep Pla i Costa», dins *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, II, Barcelona, PAM, pàgs. 437-456.
- MARTÍNEZ VERCHER, J. (1865) *En la velà d'un albat*, València.
- MAS MIRALLES, A. (1993 a) «Aproximació a la parla de Santa Pola (Estudi sociolingüístic d'un sàinet santapoler del segle XIX)», *La Rella*, 9, pàgs. 83-100.
- (1993 b) «El factor diafàsic en el desplaçament lingüístic (L'administració eclesiàstica d'Elx en l'Edat Moderna)», dins *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, II, Barcelona, PAM, pàgs. 393-403.
- Mientras pasa la diana. Esenes alcoyanes* (1855), Alcoi.
- MILROY, L. (1995) *Observing & analysing natural language*, Oxford, Blackwell (1^a ed. 1987).
- MOLINER, M. (1966) *Diccionario de uso del español*, Gredos, Madrid, 2 vols.
- MOLÍÀ, T.; VIANA, A. (1989) *Curs de sociolingüística*, vol. 2, Alzira, Bromera.
- (1991) *Curs de sociolingüística*, vol. 3, Alzira, Bromera.
- MONTOYA, B. (1986 a) «Variabilitat i canvi en el parlar alacantí a les darreries del segle XIX», dins *Materials del Congrés d'Estudis del Camp d'Alacant*, Alacant, Diputació Provincial d'Alacant, pàgs. 317-330.
- (1986 b) «Al voltant de la substitució i el canvi lingüístics. Els casos d'Elx i Alacant durant la segona meitat del segle XIX», *Treballs de sociolingüística catalana*, 6, pàgs. 113-125.
 - (1986 c) *Variació i desplaçament de llengües a Elda i Oriola durant l'Edat Moderna*, Alacant, Institut d'Estudis «Juan Gil-Albert», Diputació Provincial d'Alacant.
 - (1990) «Un repte per a la lingüística històrica: copsar la llengua parlada del passat», *Caplletra*, 6, pàgs. 71-88.
- NINYOLES, Rafael Ll. (1975) *Idioma i prejudici*, Palma de Mallorca, Moll.

- (1980) *Idioma y poder social*, Madrid, Tecnos (1ª ed. 1972).
- (1988) *Conflicte lingüístic valencià*, València, Eliseu Climent (1ª ed. 1969).
- ÓVARA, Josep (1881) *Per tres pesetes y micha*, València.
- (1885) *La guerra en pau*, València, Biblioteca de «La Moma».
- PALANCA I ROCA, Francesc (1868) *La ballà de Sent Fransés*, València.
- PAYRATÓ, L. (1985) *La interferència lingüística. Comentarís i exemples català-castellà*, Barcelona, Curial, PAM.
- (1988) *Català col·loquial. Aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana*, València, Universitat de València.
- PFaff, C. W. (1979) «Constraints on language mixing: Intrasentential code-switching and borrowing in Spanish/English», *Language* 55, pàgs. 291-318.
- POPLACK, Sh. (1980) «Sometimes I'll start a sentence in spanish y termino en español: toward a typology of code-switching», *Linguistics* 18, pàgs. 581-618.
- (1981) «Syntactic structures and social functions of codeswitching», dins DURAN, R. P. (ed.) *Latino language and communicative behavior*, New Yersey, Ablex, pàgs. 169-184.
- PORTOLÉS, M. (1893) *Nelet el d'Alboraya*, Madrid.
- PUEYO, M. (1991) *Llengües en contacte en la comunitat lingüística catalana*, Barcelona, Universitat de València.
- RAMOS ALFAJARÍN, J. R. (1992) «Una mostra de la llengua a la premsa satírica del segle XIX», dins *Dos-cent anys de premsa valenciana. I Congrés de Periodisme. Actes*, València, Publicacions de la Generalitat Valenciana, pàgs. 941-956.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (RAE) (1986) *Esbozo de una nueva gramática de la lengua española*, Madrid, Espasa-Calpe (1ª ed. 1973).
- ROIG I CIVERA, Antoni (1871) *En la plasa de bous o un hora de cuarentena*, València.
- (1872 a) *Els bañs de les barraquetes*, València.
- (1872 b) *El cap d'Olofernes*, València.
- (1874) *Un chuche munisipal*, València.
- (1877) *Les botiguetes de la O*, València, Biblioteca de «La Moma».
- (1882) *Tres abelles de colmena*, València.
- ROTAETXE, K. (1990) *Sociolingüística*, Madrid, Síntesis.
- RUBIÓ I BALAGUER, J. (1956) «Literatura catalana», dins *Historia general de las literaturas hispánicas*, vol. IV, Barcelona, Barna, pàgs. 493-597.
- SANCHIS, Á. J. (1992) *El cambio lingüístico. Interferencia lingüística: Quart de Poblet como ejemplo*, tesi de llicenciatura, València, Universitat de València, Departament de Filología Espanyola.
- SOLÀ, J. (1980) «Tractats de catalanismes», dins *Miscel·lània Aramon i Serra*, II, Barcelona, Curial, pàgs. 559-582.
- (1991) «El català a les gramàtiques i els diccionaris llatins dels segles XVII-XVIII», dins *Episodis d'història de la llengua catalana*, Barcelona, Empúries, pàgs. 29-56.

- VALLVERDÚ, F. (1980) *Aproximació crítica a la sociolingüística catalana*, Barcelona, Edicions 62.
- VENY, J. (1993) «Fortuna del fonema /X/ en català: visió històrica de la “queada”», dins *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, II, Barcelona, PAM, pàgs. 405-436.
- WARDHAUGH, R. (1992) *Introducción a la sociolingüística*, Santiago de Compostela, Universidade de Santiago de Compostela (ed. original: *An introduction to Sociolinguistics*, Blackwell Publishers, 1986).
- WEINREICH, U. (1974) *Lenguas en contacto*, Caracas, Ediciones de la Universidad Central de Venezuela (ed. original: *Languages in contact*, 1953).

